

Przewodnik dla nauczyciela

Marta Bogdanowicz • Aleksandra Bućko • Renata Czabaj

**Modelowy system profilaktyki
i pomocy psychologiczno-
pedagogicznej uczniom z dysleksją**

Modelowy system profilaktyki
i pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniom z dysleksją

Marta Bogdanowicz • Aleksandra Bućko • Renata Czabaj

PRZEWODNIK DLA NAUCZYCIELA

Modelowy system profilaktyki
i pomocy psychologiczno-pedagogicznej
uczniom z dysleksją

 OPERON
WYDAWNICTWO PEDAGOGICZNE

Gdynia 2008

Konsultacja merytoryczna: dr Jadwiga Jastrząb, dr Teresa Opolska

Projekt zaopiniowali:

starszy wizytator Roman Ponczek – Ministerstwo Edukacji Narodowej
dr hab. Grażyna Krasowicz-Kupis, prof. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
dr Izabela Pietras – Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
dr Teresa Wejner – Biuro Rzecznika Praw Dziecka
dr Barbara Bieleń – Uniwersytet Warszawski
dr Dorota Bronk – Uniwersytet Gdański
dr Waldemar Budziński – Polskie Towarzystwo Psychologiczne
mgr Olga Pelc-Pękala – Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna
mgr Małgorzata Rożyńska – Polskie Towarzystwo Dysleksji
mgr Irena Sosin – Polskie Towarzystwo Dysleksji
mgr inż. Danuta Stempowska – Polskie Towarzystwo Dysleksji

Korekta techniczna: Anna Wierzchowska, Renata Tomaszewska
Redakcja graficzna i skład: Zbigniew Jacek Michałowski
Ilustracja na okładce: Elżbieta Jarząbek

Copyright by Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o.
Fundacja Instytut Promocji Edukacji & Marta Bogdanowicz, Aleksandra Bućko, Renata Czabaj
Gdynia 2008

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie w całości lub we fragmentach bez zgody wydawcy zabronione
9-8/

Wydawca:
Wydawnictwo Pedagogiczne OPERON Sp. z o.o.
81-212 Gdynia, ul. Hutnicza 3
tel. 058 679 00 00
e-mail: info@operon.pl
www.operon.pl

ISBN 978-83-7461-811-3

Spis treści

Wstęp	6
Część I. Dysleksja rozwojowa – wprowadzenie	7
1. Terminologia	8
2. Dysleksja rozwojowa a inne przyczyny niepowodzeń w nauce czytania i pisania	9
3. Symptomy dysleksji rozwojowej	10
4. Prawa i obowiązki uczniów z dysleksją	11
5. Diagnoza obecnej sytuacji dzieci i młodzieży z dysleksją rozwojową	11
5.1. Zasięg problemu	11
5.2. Podstawa prawna pomocy	12
5.3. Bariery utrudniające realizację pomocy	13
Część II. Modelowy system profilaktyki i pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniom z dysleksją rozwojową – cele i założenia	15
1. Krótki opis projektu	16
2. Miejsce modelowego systemu profilaktyki i pomocy w systemie pomocy terapeutycznej w Polsce	16
3. Cele modelowego systemu profilaktyki i pomocy	18
4. Założenia modelowego systemu profilaktyki i pomocy	18
Część III. Wdrożenie modelowego systemu profilaktyki i pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniom z dysleksją rozwojową	21
1. Powołanie szkolnego koordynatora ds. profilaktyki i pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów z dysleksją	22
2. Zadania ogólne koordynatora ds. profilaktyki i pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów z dysleksją	22
3. Zadania szczegółowe koordynatora ds. pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów z dysleksją	23
3.1. Diagnoza potrzeb placówki w zakresie pomocy psychologiczno-pedagogicznej	23
3.1.1. Badania przesiewowe	23
3.1.2. Program pomocy	25
3.2. Nawiązanie współpracy z rodzicami	26
3.2.1. Diagnoza dysleksji	26
3.2.2. Program pomocy	27
3.2.3. Konsultacje i szkolenia	27
3.3. Organizacja pomocy terapeutycznej	28
3.3.1. Praca samokształceniowa ucznia w domu	28
3.3.2. Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne	29
3.3.3. Zajęcia wspierające mocne strony uczniów	32
3.4. Współpraca z nauczycielami	32
3.5. Harmonogram działań koordynatora	33
4. Wskaźniki wyznaczające efektywność systemu	35
5. Przewidywane rezultaty	36
Część IV. Załączniki	39

Wstęp

Trudności w uczeniu się dzieci i młodzieży są stałym problemem rodziców, nauczycieli i samych uczniów. Oprócz trudności występujących często, niejako w sposób naturalny, w nauce czytania i pisania pojawiają się także trudności specyficzne. Na ich określenie przyjęto używany już powszechnie termin dysleksja rozwojowa.

Dostrzegając problemy wynikające ze specyficznych trudności w uczeniu się dzieci i młodzieży, grono specjalistów zrzeszonych przy Polskim Towarzystwie Dysleksji i Instytucie Promocji Edukacji postanowiło opracować niniejszą publikację. Jej celem jest zaprezentowanie wzorca postępowania wobec dzieci ryzyka dysleksji i uczniów z dysleksją rozwojową. **Autorzy projektu proponują uporządkowanie form i metod pracy oraz ujednoczenie procedur pomocy uczniom, wprowadzenie w każdej szkole funkcji koordynatora organizującego tę pomoc oraz zaangażowanie w nią rodziców.**

Pojawienie się na rynku wydawniczym niniejszego przewodnika adresowanego do nauczycieli, którzy mają coraz większą liczbę uczniów o zróżnicowanych potrzebach i możliwościach edukacyjnych, należy uznać za bardzo wartościowe. Dzieciom mającym trudności w czytaniu i pisaniu już na wstępie kariery szkolnej potrzebna jest zarówno specjalistyczna pomoc psychologiczno-pedagogiczna, jak i codzienne wsparcie ze strony najbliższych.

Przewodnik w przystępnej formie przedstawia podstawowe informacje pozwalające zrozumieć problematykę specyficznych trudności w nauce. Zawiera również wiele cennych wskazówek dotyczących praktycznych rozwiązań pomocowych. Realizując je, zawsze należy pamiętać o różnych spojrzeniach na problem trudności w uczeniu się. Inaczej postrzega je rodzic, którego dziecko nie spełniło oczekiwań, inaczej bezradny nauczyciel, którego kompetencje okazały się zawodne, a jeszcze inaczej karcące, posądzone o złe chęci i lenistwo, zagubione w chaosie otoczenia dziecko.

dr Teresa Opolska
Centrum Metodyczne
Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej

Część I.

Dysleksja rozwojowa – wprowadzenie

1. Terminologia

Dysleksja rozwojowa – zespół **specyficznych trudności w uczeniu się czytania i pisania**, w uproszczonej formie dysleksja. Określenie – rozwojowa oznacza, że jej symptomy występują na każdym etapie rozwojowym, a opisane trudności nie pojawiają się nagle i występują od początku nauki szkolnej. Powinno się je dostrzec już w wieku przedszkolnym i wczesnym szkolnym, choć wówczas jeszcze zazwyczaj mówi się o ryzyku dysleksji. Określenie: **specyficzne** trudności w czytaniu i pisaniu podkreśla, że występują one u dzieci o prawidłowej inteligencji.

Trudności w czytaniu i pisaniu objęte tym terminem mogą występować w **trzech formach**, w postaci izolowanej (na przykład tylko trudności z nauczeniem się poprawnej pisowni) lub łącznie (kiedy występują jednocześnie dwie lub nawet trzy formy tych zaburzeń). Są to:

- **Dysleksja** (w wąskim rozumieniu) – specyficzne trudności w czytaniu.
- **Dysortografia** – specyficzne trudności z opanowaniem poprawnej pisowni (w tym błędy ortograficzne)
- **Dysgrafia** – trudności w opanowaniu pożądanego, to znaczy czytelnego poziomu graficznego pisma.

Z reguły mamy do czynienia z pewną konstelacją objawów, która jest uwarunkowana zaburzeniami określonych funkcji, co stanowi o danym typie dysleksji. Wyróżnia się ich wiele. Najczęściej są one wyznaczone przez zaburzenia prostszych funkcji leżących u podstaw złożonej czynności czytania i pisania. Dla przykładu według H. Spionek (1965) i M. Bogdanowicz (1978, 2000) wyróżnia się następujące typy:

- dysleksja „wzrokowa” uwarunkowana zaburzeniami rozwoju funkcji wzrokowych i wzrokowo-przestrzennych;
- dysleksja „słuchowa” uwarunkowana zaburzeniami rozwoju funkcji słuchowo-językowych;
- dysleksja „mieszana” (wzrokowa i słuchowa);
- dysleksja „integracyjna” uwarunkowana zaburzeniami współdziałania funkcji.

To wyjaśnia, dlaczego każde dziecko może mieć nieco inne objawy zaburzeń, problemy szkolne i wskazuje na potrzebę udzielania mu pomocy z uwzględnieniem jego indywidualnych, specjalnych potrzeb edukacyjnych.

Dziecko ryzyka dysleksji – dziecko w wieku przedszkolnym niewykazujące gotowości szkolnej, o nieharmonijnym rozwoju z powodu opóźnień rozwoju funkcji, które uczestniczą w nauce czytania i pisania.

Występowanie trudności w czytaniu w klasie 0 i utrzymywanie się ich w klasie I, pomimo podjętej pomocy w opanowaniu tej umiejętności, wskazuje na ryzyko dysleksji. Gdy dziecko pochodzi z nieprawidłowej ciąży czy porodu, lub gdy w rodzinie występowały przypadki dysleksji rozwojowej, konieczne jest badanie Skalą Ryzyka Dysleksji M. Bogdanowicz. Jeśli pomoc w formie zajęć korekcyjno-kompensacyjnych nie daje efektów, konieczne jest zdiagnozowanie dziecka w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Określenie „ryzyko dysleksji” może być stosowane do klasy II. Trwająca trzy lata nauka czytania powinna pozwolić na zorientowanie się, z jakiego powodu dziecko ma trudności. W tym czasie powinno mieć zapewnioną pomoc pedagogiczną w postaci zajęć korekcyjno-kompensacyjnych i logopedycznych.

2. Dysleksja rozwojowa a inne przyczyny niepowodzeń w nauce czytania i pisania

Diagnozę dysleksji rozwojowej stawia się, gdy stwierdzono:

- prawidłowy rozwój umysłowy;
- opóźnienia w rozwoju funkcji słuchowo-językowych, wzrokowo-przestrzennych, ruchowych i integracji tych funkcji, które stanowią podstawę do wykształcenia się umiejętności czytania i pisania;
- wczesne występowanie trudności w nauce czytania i pisania;
- że trudności te są nasilone i długotrwałe oraz nie ustępują one po podjęciu terapii pedagogicznej.

Nie rozpoznaje się dysleksji rozwojowej, gdy trudności w czytaniu i pisaniu:

- są **jedynie** wynikiem złego funkcjonowania narządów zmysłu (niedosłuchem lub wadą wzroku);
- należą do zespołu symptomów inteligencji niższej niż przeciętna, upośledzenia umysłowego;
- są skutkiem schorzenia neurologicznego (mózgowe porażenie dziecięce, epilepsja);
- są **wyłącznie** wynikiem zaniedbania środowiskowego i błędów dydaktycznych.

Należy jednak dodać, że dysleksja niejednokrotnie współwystępuje z wadami wzroku, słuchu i zaniedbaniem środowiskowym. W tych przypadkach trudności dziecka są znacznie bardziej nasilone, niż gdyby były tylko spowodowane wadami wzroku i słuchu, zaś udzielenie pomocy, nawet niespecjalistycznej dawałoby bardzo szybką i trwałą poprawę.

3. Symptomy dysleksji rozwojowej

Objawy dysleksji rozwojowej mają swoją dynamikę. Zmieniają się wraz z wiekiem i nowymi wymaganiami dydaktycznymi. Zależą od sprawności intelektualnej ucznia, czasu trwania terapii pedagogicznej oraz rozległości i głębokości zaburzeń funkcji odpowiedzialnych za trudności w czytaniu i pisaniu. Zmiany polegają na zmniejszaniu się lub ustępowaniu trudności w czytaniu przy pozostawianiu trudności z poprawną pisownią. Zanikają błędy specyficzne w pisaniu (mylenie liter o podobnym kształcie, gubienie znaków diakrytycznych, przestawianie liter, sylab, wyrazów itd.), a pozostają błędy ortograficzne. Intensywna terapia znacznie łagodzi objawy dysleksji. Te zmiany nie są jednak trwałe. Pod wpływem stresu, na przykład na sprawdzianie czy egzaminie, po dłuższej przerwie (np. wakacje), gdy uczeń nie czyta i nie pisze, liczba błędów zwiększa się. Mogą też pojawić się nowe symptomy, a ich skutki rozszerzają się na inne przedmioty szkolne. Trudności w nauce języków obcych, matematyce, geografii, chemii wskazują na dynamikę objawów dysleksji rozwojowej. Występowanie wielu symptomów powoduje nasilone trudności w nauce. Uczeń z dysleksją musi być czujny i nie przerywać pracy mimo wyraźnej poprawy. Dysleksja jest problemem całego życia. Objawy dysleksji charakterystyczne dla poszczególnych etapów rozwoju znajdują się w załącznikach 1, 2, 3 na końcu publikacji.

4. Prawa i obowiązki uczniów z dysleksją

Uczniowie z dysleksją rozwojową mają prawo do diagnozy, terapii, dostosowania form i metod nauczania oraz wymagań do ich poziomu. Regulują to rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej. Treść poszczególnych rozporządzeń jest dostępna w Internecie: na stronie Ministerstwa Edukacji Narodowej (www.men.gov.pl) oraz Polskiego Towarzystwa Dysleksji (www.ptd.edu.pl). Obligują one szkołę do udzielania uczniom ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się specjalistycznej pomocy, dostosowanej do ich potrzeb już w okresie przedszkolnym.

Obowiązkiem ucznia z dysleksją rozwojową jest podjęcie pracy nad swoimi trudnościami oraz dokumentowanie jej w osobnym zeszycie. Oznacza to, że w pewnym zakresie wymagania wobec niego powinny być zwiększone. W przeciwnym razie trudności będą się pogłębiały, a w konsekwencji znacznie ograniczą zdolność dziecka do odnoszenia sukcesów w dalszej edukacji i dorosłym życiu.

Opinia z poradni psychologiczno-pedagogicznej, w której stwierdza się dysleksję rozwojową, umożliwi jedynie wyrównanie szans uczniom z dysleksją. Udogodnienia na sprawdzianie i egzaminie nie rozwiążą problemu. Jediną skuteczną formą pomocy jest systematyczna praca.

5. Diagnoza obecnej sytuacji dzieci i młodzieży z dysleksją rozwojową

5.1. Zasięg problemu

Badania prowadzone w Polsce wskazują, że dysleksja rozwojowa występuje u około 10–15% populacji (Jaklewicz, Bogdanowicz, Męcik 1975, Bogdanowicz 1976, 1983, Jaklewicz, 1980). Z danych Centralnej Komisji Egzaminacyjnej (CKE) z 2008 roku wiadomo, że z dostosowania sprawdzianu pod kątem dysleksji skorzystało 37256 uczniów, czyli 9% populacji szóstoklasistów (od 5,3% w województwie podkarpackim do 15,9% w województwie pomorskim), a z dostosowania egzaminu gimnazjalnego 44878 uczniów, czyli 9,3% populacji gimnazjalistów (od 6,1% w województwie podkarpackim do 15,4% w województwie pomorskim). Na tej podstawie można powiedzieć, że średnio 9–10% wszystkich dzieci w Polsce (wiele wskazuje na to, że nie wszystkie są zdiagnozowane) ma specyficzne trudności w czytaniu i pisaniu, a co za tym idzie, wymaga w procesie edukacji specjalistycznej pomocy. Nieudzielenie jej w konsekwencji znacznie ograniczy możliwości odnoszenia sukcesów w dalszej

edukacji i w dorosłym życiu. Niepokojącym zjawiskiem jest ogromne zróżnicowanie pomiędzy powiatami w liczbie zdiagnozowanych przypadków dysleksji od 0,8% do 32,7% populacji uczniów w roku 2008. Stan ten utrzymuje się od początku wprowadzenia egzaminów zewnętrznych.

5.2. Podstawa prawna pomocy

Problem dzieci z dysleksją rozwojową jest w naszym kraju tylko częściowo rozwiązany, chociaż w polskim prawie oświatowym istnieją odpowiednie zapisy, wychodzące naprzeciw specjalnym potrzebom edukacyjnym uczniów dyslektycznych. Gwarantują one prawo do:

- wczesnej diagnozy;
- wczesnej, specjalistycznej interwencji:
  - program i metody nauczania dostosowane do potrzeb, możliwości i stylu uczenia się;
  - udział w zajęciach korekcyjno-kompensacyjnych;
  - nauka w klasach terapeutycznych;
  - poradnictwo i zajęcia psychoedukacyjne dla rodziców, uczniów i nauczycieli;
- dostosowania wymagań szkolnych i sposobu oceniania do możliwości ucznia (nauczyciel jest zobowiązany przestrzegać wskazań zawartych w opinii wydanej przez poradnię psychologiczno-pedagogiczną);
- zwolnienia z nauki drugiego języka obcego w wypadku uczniów ze stwierdzoną głęboką dysleksją;
- wyrównania szans podczas egzaminów (sprawdzianu po szkole podstawowej, egzaminu gimnazjalnego i matury);
- wyrównania szans edukacyjnych przez profilaktykę niepowodzeń szkolnych.

Zatem zgodnie z prawem uczniowie z dysleksją mogą uzyskać wszelką potrzebną im pomoc. Jednak w praktyce ta pomoc jest udzielana rzadko i w sposób niepełny. Wyjątek stanowi pisanie sprawdzianów i egzaminów w formie dostosowanej do trudności. Podstawą prawną są Rozporządzenia Ministerstwa Edukacji Narodowej, na przykład z dnia 30 kwietnia 2007 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych lub Rządowy program wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży z dnia 29.07.2008 (www.men.gov.pl) oraz dokumenty Centralnej Komisji Egzaminacyjnej w sprawach procedury organizowania i przeprowadzania sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego z 2005 roku (www.cke.edu.pl).

5.3. Bariery utrudniające realizację pomocy

Bariery, które utrudniają realizację zagwarantowanej prawnie pomocy dzieciom i młodzieży ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się:

- **ograniczone możliwości finansowe szkół** nie pozwalają na prowadzenie zajęć korekcyjno-kompensacyjnych – brakuje prawnego zastrzeżenia o niedopuszczalności pozbawienia ucznia niezbędnej pomocy psychologiczno-pedagogicznej w przypadku zagrożenia niepowodzeniami szkolnymi, drugorocznością czy wielorocznością, co pozwala zamienić godziny do dyspozycji dyrektora na inne formy zajęć;
- **niewystarczająca wiedza rodziców** na temat symptomów dysleksji utrudnia wczesne dostrzeżenie jej objawów oraz wczesną diagnozę i podjęcie działań prewencyjnych;
- **braki w wiedzy nauczycieli** uniemożliwiają rozpoznanie problemu wśród uczniów, a w konsekwencji opóźniają diagnozę;
- **niedostateczna znajomość metod nauczania** uczniów dyslektycznych powoduje, że nauczyciele nie są w stanie realizować zaleceń dostosowania wymagań do potrzeb uczniów dyslektycznych i przyczyniają się do utrzymywania, a nawet pogłębiania niepowodzeń szkolnych;
- niska świadomość problemu dysleksji wśród rodziców prowadzi do lekceważenia problemu, w wyniku czego **rzadko angażują się oni w proces pomocy**, bez której praca specjalisty nie przynosi oczekiwanych efektów.

Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest pozbawienie jakiegokolwiek pomocy wielu dzieci z trudnościami w nauce. Dotyczy to zarówno diagnozy (patrz dane CKE dotyczące dysproporcji pomiędzy wykrywalnością dysleksji w różnych regionach Polski), jak specjalistycznej interwencji – udziału w zajęciach korekcyjno-kompensacyjnych.

Niebagatelnym problemem jest brak w społecznej świadomości potrzeby podjęcia intensywnej pracy nad przezwyciężaniem specyficznych trudności w poprawnym czytaniu i pisaniu, a tym samym brak dążenia samego ucznia do sprostania wymaganiom szkolnym. Otrzymanie opinii stwierdzającej dysleksję nie jest ostatnim, ale pierwszym krokiem na drodze do pokonania trudności. W żadnym wypadku nie można traktować tej diagnozy jako zwolnienia z obowiązków, wręcz odwrotnie – opinia narzuca uczniowi, jego rodzicom i nauczycielom obowiązek pracy nad tym problemem. Nadużywanie przywileju z jednej strony prowadzi do dalszego pogłębiania się trudności szkolnych u dziecka, z drugiej zaś tworzy nieprzychylny klimat wokół samego problemu dysleksji. Jest to szczególnie widoczne w czasie egzaminów,

gdy prasa rozpisuje się na temat rzekomych nadużyć w wydawaniu opinii stwierdzających dysleksję, by zagwarantować prawa do skorzystania ze specjalnych warunków egzaminacyjnych. Wszystko to odbija się niekorzystnie na sytuacji uczniów wykazujących specyficzne trudności w uczeniu się.

Korekty wymaga stereotypowy i ugruntowany w społecznej świadomości nieprawdziwy pogląd, że podjęcie terapii w późniejszym wieku szkolnym jest bezzasadne. W każdym momencie można skutecznie pomóc uczniowi, zmniejszając symptomy dysleksji, choć u starszych uczniów na pierwsze efekty trzeba czekać dłużej. Z tego powodu projekt zakłada wprowadzenie modelowego systemu pomocy również w szkołach ponadgimnazjalnych.

Zlikwidowanie wszystkich wymienionych barier jest możliwe przez odpowiednie zagwarantowanie środków finansowych na edukację uczniów, ich nauczycieli, a także na długofalowy proces edukacji społeczeństwa, który w swoim programie kształcenia wskazywałby konieczność wczesnej diagnozy, środki zaradcze i konsekwencje ich niepodjęcia.

Jednak już dziś można zrobić bardzo dużo przez usystematyzowanie i wdrożenie gotowych rozwiązań, które nie wymagają zmian systemowych, a tylko szerokiej akcji informacyjnej. Wdrożenie niniejszego projektu znacznie poprawi obecną sytuację, osłabiając istniejące utrudnienia. Rezultatem będzie zdecydowany wzrost liczby uczniów korzystających systematycznie i optymalnie, na miarę swoich potrzeb, ze specjalistycznej pomocy.

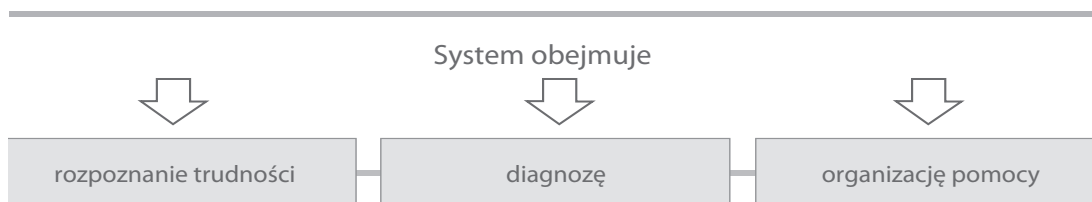
Część II.

Modelowy system profilaktyki i pomocy psychologiczno-
-pedagogicznej uczniom z dysleksją rozwojową
– cele i założenia

1. Krótki opis projektu

Głównym celem modelowego systemu profilaktyki i pomocy psychologiczno-pedagogicznej uczniom z dysleksją rozwojową jest zapewnienie specjalistycznej pomocy dzieciom ryzyka dysleksji na etapie edukacji przedszkolnej, wczesnoszkolnej oraz dzieciom i młodzieży z dysleksją rozwojową na kolejnych etapach kształcenia w szkole podstawowej, gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej.

Modelowy system stanowi wzorzec postępowania wobec dzieci ryzyka dysleksji i uczniów z dysleksją rozwojową. Obejmuje wszystkie niezbędne ogniwa: ucznia, jego rodziców, nauczycieli w przedszkolach i szkołach oraz poradnictwo psychologiczno-pedagogiczne i specjalistyczne. Dzięki kompleksowemu ujęciu możliwa jest hierarchizacja wszystkich aspektów pomocy, przy wyznaczeniu odpowiednich rozwiązań merytorycznych i organizacyjnych. Uwzględnione są specjalne potrzeby edukacyjne uczniów z trudnościami w uczeniu się, możliwości szkół i placówek, korzysta się z doświadczeń praktyków oraz interdyscyplinarnej wiedzy naukowej na temat dysleksji.

System koncentruje się na działaniach z zakresu rozpoznania trudności i organizacji pomocy, wskazując konkretne rozwiązania. Jego wdrożenie jest możliwe bez zmian systemowych, gdyż opiera się na istniejącej organizacji przedszkola i szkoły. **Innowacyjność przedstawionego systemu polega na uporządkowaniu stosowanych dotąd form pracy i stworzeniu takich mechanizmów postępowania, by jak najwięcej dzieci wykazujących trudności w nauce uzyskało konieczną pomoc.**

2. Miejsce modelowego systemu profilaktyki i pomocy w systemie pomocy terapeutycznej w Polsce

Modelowy system profilaktyki i pomocy stanowi rozwinięcie (wskazanie konkretnych rozwiązań i form postępowania) pierwszych trzech z pięciu poziomów postulowanego systemu pomocy terapeutycznej w Polsce (M. Bogdanowicz, 1999, 2004).

POSTULOWANY SYSTEM POMOCY TERAPEUTYCZNEJ W POLSCE

Pierwszy poziom	Drugi poziom	Trzeci poziom	Czwarty poziom	Piąty poziom
pomoc udzielana przez rodziców pod kierunkiem nauczyciela	zespół korekcyjno-kompensacyjny	terapia indywidualna	klasy terapeutyczne	stacjonarne oddziały terapeutyczne

Pierwszy poziom: pomoc udzielana przez rodziców pod kierunkiem nauczyciela. Dzieciom o stosunkowo niewielkich trudnościach w nauce może skutecznie pomóc nauczyciel, o ile dobrze współpracuje z ich rodzicami. Realizując postulat indywidualizacji nauczania, należy wskazać dziecku i jego rodzicom dodatkowe ćwiczenia do wykonywania w szkole i w domu oraz zaproponować różnorodne sposoby pracy. Nauczyciel powinien ściśle współpracować z rodzicami, kierując ich pracą z dzieckiem wykonywaną w domu.

Drugi poziom: zespół korekcyjno-kompensacyjny.

W wypadku utrzymujących się i bardziej nasilonych trudności dzieci ryzyka dysleksji i z dysleksją rozwojową powinny uczęszczać na zajęcia zespołu korekcyjno-kompensacyjnego w przedszkolu i szkole, które prowadzi wykwalifikowany specjalista terapii pedagogicznej. Warunkiem skuteczności tych zajęć jest kontynuowanie ich w domu, przy ścisłej współpracy z rodzicami.

Trzeci poziom: terapia indywidualna.

Dzieci wymagające szczególnego wsparcia i poszerzonej pomocy terapeutycznej powinny uczestniczyć w terapii indywidualnej, która odbywa się w szkole bądź w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Na zajęciach powinno być obecne jedno z rodziców, aby później móc kontynuować ćwiczenia w domu.

Czwarty poziom: klasy terapeutyczne.

Piąty poziom: stacjonarne oddziały terapeutyczne.

Proponowany system nie uwzględnia poziomu czwartego (klasy terapeutyczne) i piątego (stacjonarne oddziały terapeutyczne), gdyż integralnym elementem związanym zarówno z prowadzeniem klas terapeutycznych, jak i stacjonarnych oddziałów terapeutycznych, jest podejmowanie wszystkich wskazanych w systemie działań. Ponadto wcześniej podjęta i właściwie prowadzona pomoc w formie wspomagania rozwoju i terapii pedagogicznej może być skuteczna i nie stwarza potrzeby sięgania po rozwiązania na poziomie czwartym i piątym.

3. Cele modelowego systemu profilaktyki i pomocy

Głównym celem jest zapewnienie specjalistycznej pomocy dzieciom ryzyka dysleksji i uczniom z dysleksją rozwojową przez:

- stworzenie mechanizmów umożliwiających im korzystanie z praw wynikających z właściwych rozporządzeń (wczesna diagnoza, wczesna, specjalistyczna interwencja, dostosowanie wymagań szkolnych i sposobu oceniania do możliwości ucznia);
- powiązanie diagnozy dysleksji z obowiązkiem podjęcia pracy na zajęciach w szkole i w domu.

4. Założenia modelowego systemu profilaktyki i pomocy

Modelowy system profilaktyki i pomocy uczniom z dysleksją zakłada:

- 1) objęcie obserwacją wszystkich dzieci o nieharmonijnym rozwoju psychoruchowym w okresie przedszkolnym, a szczególnie pięcioletków;
- 2) objęcie badaniami przesiewowymi dzieci ryzyka dysleksji już na etapie edukacji elementarnej (klasa „0”), by wyrównać ich start w szkole;
- 3) objęcie diagnozą w kierunku dysleksji wszystkich uczniów mających trudności w uczeniu się;
- 4) objęcie specjalistyczną pomocą zarówno dzieci ryzyka dysleksji, jak i uczniów ze stwierdzoną dysleksją rozwojową; w zależności od stopnia i charakteru niepowodzeń w nauce szkolnej proponuje się:
  - pomoc udzielaną przez rodziców pod kierunkiem nauczyciela (pierwszy poziom), dodatkowo uczeń może uczestniczyć w zajęciach dydaktyczno-wyrównawczych i psychoedukacyjnych, których celem jest wyrównanie braków wiedzy i stymulacja jego rozwoju;
  - udział w zajęciach korekcyjno-kompensacyjnych i koordynowanie pracy samokształceniowej ucznia w domu (drugi poziom);
  - udział w terapii indywidualnej i koordynowanie pracy samokształceniowej ucznia w domu (trzeci poziom).

UWAGA. Jeżeli w szkole w ogóle nie prowadzi się zajęć korekcyjno-kompensacyjnych, uczeń bez względu na zakres pojawiających się trudności w nauce jest zobowiązany do podjęcia pracy samokształceniowej w domu pod kierunkiem nauczyciela i rodzica (poziom pierwszy). Jednak obowiązek zorganizowania i poprowadzenia tej pracy należy do nauczyciela.

- 5) kształcenie warsztatowe nauczycieli w zakresie udzielania koniecznej pomocy psychologiczno-pedagogicznej osobom z dysleksją, w szczególności w zakresie rozpoznania symptomów dysleksji oraz dostosowania wymagań do specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów;
- 6) zaangażowanie rodziców dzieci dyslektycznych w proces pomocy psychologiczno-pedagogicznej przez dostarczenie im wiedzy na temat problemu oraz sposobów radzenia sobie z nim;
- 7) zaproponowanie kompleksowego warsztatu pracy terapeutycznej (rozwiązania organizacyjne, pomoce dydaktyczne) nauczycielom i rodzicom dziecka z dysleksją;
- 8) skoordynowanie i zintegrowanie ścisłej współpracy wszystkich ogniw procesu pomocy specjalistycznej: poradni psychologiczno-pedagogicznej, nauczyciela terapeuty, ucznia z dysleksją, nauczycieli, rodziców;
- 9) zapewnienie wsparcia merytorycznego wszystkim uczestnikom procesu przez Polskie Towarzystwo Dysleksji; stworzenie możliwości aktywnego uczestnictwa w przedsięwzięciach PTD oraz korzystania z różnorodnych szkoleń, organizowanych na terenie całej Polski;
- 10) wydanie publikacji i płyty CD opisującej założenia modelowego systemu pomocy, sposoby jego wdrażania oraz materiały niezbędne do jego realizacji;
- 11) uruchomienie serwisu internetowego jako formy pogłębienia wiedzy na temat projektu, dzielenia się doświadczeniami z jego wdrażania oraz kontaktowania z jego koordynatorami.

Część III.

Wdrożenie modelowego systemu profilaktyki
i pomocy psychologiczno-pedagogicznej
uczniom z dysleksją rozwojową

1. Powołanie szkolnego koordynatora ds. profilaktyki dysleksji i pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów z dysleksją

Warunkiem sprawnego funkcjonowania modelowego systemu pomocy jest czuwanie nad jego realizacją w każdej szkole. Koordynatorem procesu pomocy dla uczniów z dysleksją powinien być nauczyciel mający odpowiednie ku temu przygotowanie, któremu dyrektor danej placówki powierzy to zadanie.

Koordynatorem pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów z dysleksją może zostać:

- **specjalista terapii pedagogicznej** (nauczyciel terapeuta). Ze względu na posiadane kwalifikacje jest najbardziej uprawniony do pełnienia funkcji koordynatora. Terapeutą może zostać każdy nauczyciel, który ukończy studia magisterskie, podyplomowe lub kurs kwalifikacyjny z zakresu terapii pedagogicznej;
- **logopeda** (wymagane studia podyplomowe).

Wykonywanie zadań koordynatora mieści się w zakresie obowiązków wyżej wymienionych specjalistów i nie wywołuje skutków finansowych, chyba że dyrektor danego przedszkola lub szkoły zabezpieczy środki na ten cel.

2. Zadania ogólne koordynatora ds. profilaktyki i pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów z dysleksją

Powodzenie działań koordynatora jest możliwe tylko przy współpracy ze wszystkimi ogniwami procesu profilaktyki i pomocy: uczniem, jego rodzicami, nauczycielami oraz poradnią psychologiczno-pedagogiczną lub inną poradnią specjalistyczną. Konieczność takiej współpracy determinuje rodzaj i kierunek działań koordynatora.

1. Analizuje obecny stan opieki nad dziećmi ryzyka dysleksji w przedszkolu oraz nad uczniami z dysleksją w szkole, diagnozuje faktyczny charakter potrzeb dzieci, nauczycieli i rodziców, a także ocenia możliwości swojej placówki w zakresie zorganizowania im optymalnej pomocy.
2. Opracowuje model szkolnej (przedszkolnej, pozaszkolnej) opieki psychologiczno-pedagogicznej, włączając do współpracy i współdziałania innych nauczycieli. Koordynuje swoje działania z zapisami programu wychowawczego i szkolnego programu profilaktyki.

3. Ściśle współpracuje z wyznaczoną poradnią psychologiczno-pedagogiczną w zakresie:
  - diagnozy w kierunku dysleksji oraz towarzyszących zaburzeń, takich jak dyskalculia, ADHD;
  - uzyskiwania porad w trudniejszych przypadkach;
  - kierowania na zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, logopedyczne, ruchowe, psychoterapeutyczne uczniów z poważniejszymi trudnościami;
  - zapraszania pracowników poradni psychologiczno-pedagogicznych do prowadzenia rad szkoleniowych obejmujących problematykę trudności w nauce (w tym specyficznych), rozwijających umiejętności pracy z dzieckiem, z wykorzystaniem jego stylu uczenia się.
4. Podejmuje działania w celu zorganizowania w danej szkole lub przedszkolu zajęć korekcyjno-kompensacyjnych oraz stworzenia gabinetu terapii pedagogicznej, a także zajęć, które umożliwiają tym dzieciom rozwijanie zainteresowań i uzdolnień.
5. Dąży do udziału szkoły w programach Polskiego Towarzystwa Dysleksji, jak: Szkoła przyjazna uczniom z dysleksją, Europejski Tydzień Świadomości Dysleksji, Czytamy Razem (organizowany wspólnie z YMCA) i innych.
6. Współpracuje z Polskim Towarzystwem Dysleksji w obszarach wyznaczonych przez projekt.
7. Współpracuje z psychologiem, logopedą i pedagogiem szkolnym, jeśli nie pełni takiej funkcji.
8. Prowadzi dokumentację swojej działalności.

3. Zadania szczegółowe koordynatora ds. pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów z dysleksją

3.1. Diagnoza potrzeb placówki w zakresie pomocy psychologiczno-pedagogicznej

3.1.1. Badania przesiewowe

W celu rozpoznaniu rodzaju i wielkości potrzeb w zakresie pomocy psychologiczno-pedagogicznej należy przeprowadzić badania przesiewowe za pomocą odpowiednich narzędzi badawczych. Wyniki takich badań powinny wyznaczyć kierunek dalszych działań.

Okres przedszkolny i wczesnoszkolny – metody do oceny gotowości szkolnej i identyfikowania ryzyka dysleksji

Gdy dziecko nie wykazuje gotowości szkolnej, a jego rozwój jest nieharmonijny, istnieje zagrożenie wystąpienia specyficznych trudności w uczeniu się, w tym również ryzyka dysleksji. Można to wykryć, oceniając w uzasadnionych przypadkach gotowość szkolną dzieci za pomocą np. Skali Gotowości Szkolnej A. Frydrychowicz, E. Koźniewskiej, A. Matuszewskiego, Zwierzyńskiej (2006) oraz poddając wszystkie dzieci badaniu Skalą Ryzyka Dysleksji M. Bogdanowicz (2005) lub innymi narzędziami odpowiednimi do tego celu. Opóźnienia w rozwoju funkcji uczestniczących w nauce czytania i pisania mogą w sposób naturalny występować w okresie przedszkolnym, w klasie 0 i w klasie pierwszej – nie dłużej jednak jak do klasy drugiej. Możliwe jest badanie przez psychologa szkolnego lub w zespołach poradni psychologiczno-pedagogicznych Baterią Metod Diagnozy Niepowodzeń Szkolnych M. Bogdanowicz, D. Kalki, U. Sajewicz-Radtke, B. Radtke (2008). Szczególnie istotne jest, by dzieciom o nieharmonijnym rozwoju już w przedszkolu zapewnić specjalistyczną pomoc w formie zajęć korekcyjno-kompensacyjnych. Jeśli nie otrzymają takiej pomocy, mogą mieć znaczne trudności w nauce czytania i pisania i będą od początku edukacji narażone na niepowodzenia szkolne. W każdym przypadku szybkie wykrycie nieprawidłowości rozwojowych, wczesna interwencja i specjalistyczna pomoc są niezbędnym warunkiem przezwyciężenia trudności.

Okres szkoły podstawowej – kwestionariusz objawów

W III klasie szkoły podstawowej nauczyciel powinien już dobrze się orientować w zakresie trudności występujących u uczniów, szczególnie jeśli w pierwszej klasie poddał uczniów badaniu Skalą Ryzyka Dysleksji. Mimo to wskazane jest, by na początku trzeciej klasy ponowić badanie, tym razem za pomocą specjalnego dla tego wieku kwestionariusza objawów (Załącznik 4). Dzięki temu można ocenić, u których dzieci trudności utrzymują się, a u których dopiero teraz się pojawiły. Jest to wyraźny sygnał, że konieczne jest wykonanie diagnozy w kierunku dysleksji w poradni psychologiczno-pedagogicznej i podjęcie ukierunkowanej pracy. Opinia po badaniu, wydana w klasie czwartej, potwierdzająca diagnozę dysleksji, jest respektowana przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną w celu dostosowania warunków zdawania sprawdzianu po zakończeniu szkoły podstawowej,

Okres gimnazjalny – kwestionariusz objawów

Dysleksja nie ustępuje samoistnie, należy ją postrzegać jako problem całego życia. Można ją rozpoznać w każdym wieku, choć najlepsze efekty osiągniemy, zaczynając jeszcze w wieku przedszkolnym lub wczesnoszkolnym. Jednak nie w każdym wypad-

ku da się wcześniej zdiagnozować dysleksję. Czasami trudności zostają dostrzeżone dopiero w gimnazjum. Dzieje się tak wówczas, gdy dziecko cechuje wysoka inteligencja, wiedza wyniesiona z domu i dobra pamięć słuchowa. Inną przyczyną jest odwlekanie przez rodziców udania się do poradni psychologiczno-pedagogicznej w nadziei, że trudności same ustąpią. Również braki w wiedzy nauczycieli uniemożliwiają im rozpoznanie problemu u swoich uczniów. Dlatego istotne jest, by uczniowie zaczynający gimnazjum również zostali poddani badaniom przesiewowym przy pomocy adekwatnego do ich wieku kwestionariusza (Załącznik 5). Jeżeli właściwie prowadzona pomoc nie skutkuje, konieczne jest pogłębione badanie diagnostyczne w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Opinia po badaniu, wydana w ostatniej klasie, potwierdzająca diagnozę dysleksji, jest respektowana przez Okręgową Komisję Egzaminacyjną w celu dostosowania warunków zdawania egzaminu gimnazjalnego oraz matury.

3.1.2. Program pomocy

Wyniki uzyskane na podstawie przeprowadzonych badań przesiewowych należy przedstawić rodzicom dzieci, u których zaobserwowano trudności o charakterze dyslektycznym i zachęcić ich do skorzystania z badań diagnostycznych w rejonowej poradni psychologiczno-pedagogicznej. Uczniowie mogą być zakwalifikowani do zespołów korekcyjno-kompensacyjnych po uzyskaniu opinii z poradni psychologiczno-pedagogicznej stwierdzającej występowanie dysleksji rozwojowej. Dopiero na podstawie opinii, ze szczególnym uwzględnieniem wskazań postdiagnostycznych, można stworzyć program szkolnej (przedszkolnej, pozaszkolnej) opieki psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów z dysleksją, włączając do współpracy rodziców i nauczycieli. Zadaniem koordynatora jest zapewnienie odpowiedniej formy pomocy wszystkim uczniom ryzyka dysleksji i ze stwierdzoną dysleksją.

Program powinien zawierać:

1) liczbę uczniów wymagających pomocy, w tym:

- skierowanych do samodzielnej pracy w domu pod kierunkiem nauczyciela i przy współpracy z rodzicami (w wypadku, gdy trudności są niewielkie lub szkoła nie jest w stanie zapewnić zajęć korekcyjno-kompensacyjnych wszystkim potrzebującym),
- zakwalifikowanych do udziału w zajęciach korekcyjno-kompensacyjnych z podziałem na poszczególne grupy wiekowe,
- wymagających terapii indywidualnej, na przykład w sytuacji występowania głębokiej dysleksji;

- 2) liczbę uczniów z uogólnionymi trudnościami w nauce z powodu obniżonych możliwości intelektualnych lub wyłącznie zaniedbań środowiskowych (nie rozpoznajemy wówczas dysleksji rozwojowej), którzy powinni zostać objęci zajęciami dydaktyczno-wyrównawczymi;
- 3) liczbę zespołów korekcyjno-kompensacyjnych;
- 4) ramowe programy psychokorekcyjne i psychodydaktyczne dla wszystkich grup terapeutycznych;
- 5) propozycję zajęć rozwijających zainteresowania i uwzględniających uzdolnienia tych uczniów.

3.2. Nawiązanie współpracy z rodzicami

Warunkiem skutecznego oddziaływania jest nawiązanie ścisłej współpracy z rodzicami dziecka z dysleksją. Nauczyciel jest zobowiązany poinformować rodzica o charakterze trudności, które zauważa u jego dziecka, o możliwościach oraz formach pomocy oferowanych przez szkołę i poradnię psychologiczno-pedagogiczną. Powinien również stwarzać możliwości, aby rodzic mógł poszerzyć swoją wiedzę na temat problemu (szkolenia, konsultacje), a także wspierać pracę dziecka w domu, informując o jej zasadach, podsuwając odpowiednie pomoce terapeutyczne, wyznaczając nowe porcje zadań. Rodzic powinien aktywnie włączyć się w proces pomocy, angażując swój czas i wysiłek oraz systematycznie konsultować się z nauczycielem. Systematyczna praca w szkole i w domu jest warunkiem skutecznego oddziaływania i tylko w ten sposób można przezwyciężyć trudności dyslektyczne.

3.2.1. Diagnoza dysleksji

Zgodnie z Rozporządzeniem MENiS z 7 stycznia 2003 roku w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (DzU, Nr 11, poz. 114) rodzice sami zgłaszają potrzebę zdiagnozowania dziecka w rejonowej poradni psychologiczno-pedagogicznej, niepotrzebne jest skierowanie ze szkoły. Rolą nauczyciela jest poinformowanie rodziców o trudnościach, jakie dostrzega u ucznia i zachęcenie do wizyty dziecka w poradni psychologiczno-pedagogicznej, przedstawienie im możliwości pomocy i skutków jej niepodjęcia. Często rodzice nie mają świadomości istnienia problemu i powinni oczekiwać od nauczycieli, że zwrócą im na niego uwagę. Rodzice zawsze muszą wyrazić zgodę na badanie dziecka i powinni mu towarzyszyć w poradni. W wyjątkowych sytuacjach badanie może odbyć się bez obecności rodziców i wówczas należy uzyskać od rodziców pisemną zgodę. W tym wypadku szkoła w porozumieniu z poradnią rejonową

uzgadnia formę postępowania diagnostycznego (na przykład pedagog szkolny jedzie z uczniem na badanie do poradni lub pracownicy poradni diagnozują ucznia w szkole). W sytuacji, gdy dziecko przebywa w środowisku niewydolnym wychowawczo, nauczyciel może zwrócić się do kuratora sądowego o pomoc, aby nakłonić rodziców do zbadania dziecka w celu ustalenia przyczyn trudności w nauce.

3.2.2. Program pomocy

Od momentu rozpoznania objawów dysleksji potwierdzonych diagnozą psychologiczno-pedagogiczną należy przystąpić do udzielania pomocy dziecku. Pomoc ta powinna rozpocząć się od spotkania z rodzicami. Wspólnie trzeba omówić sytuację szkolną dziecka i wyniki badań diagnostycznych na podstawie opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, a następnie spisać Kontrakt współpracy z rodzicami i osobno z uczniem (Załącznik 6). Następnym krokiem jest opracowanie Indywidualnego programu terapii do realizacji w szkole i w domu.

Następnie warto zadbać o zapoznanie rodziców z zasadami pracy w domu, wskazać pomoce terapeutyczne, które będą podstawą pracy, a także wspólnie zaplanować jej przebieg. Należy pamiętać, że zgodnie z Rozporządzeniem MEN z 15 stycznia 2001 roku (aktualne Rozporządzenie MENiS z 7 stycznia 2003 roku, DzU, Nr 11, poz. 114), wszelka pomoc może być dziecku udzielona wyłącznie za akceptacją rodziców, bez ich zgody dziecko nie może uczęszczać na zajęcia terapeutyczne.

3.2.3. Konsultacje i szkolenia

Współpraca z rodzicami powinna przybrać określone formy, które będą wynikały z potrzeb i możliwości rodziców oraz szkoły. Mogą to być:

- 1) konsultacje,
- 2) szkolenia dla rodziców (tzw. Szkoła dla rodziców).

Konsultacje. Najlepiej, gdy koordynator wyznaczy stałe godziny konsultacji z rodzicami, raz lub dwa razy w tygodniu w zależności od potrzeb. W ramach konsultacji będzie udzielał indywidualnych porad, ustalał zasady i zakres współpracy nauczycieli z rodzicami. Koordynator będzie pełnił rolę jak gdyby superwizora w kontaktach rodzica z nauczycielem, który uczy obie strony współdziałania i czuwa nad jego prawidłowym przebiegiem.

Szkolenia dla rodziców. Często wiedza rodziców na temat specyficznych trudności w nauce i sposobów radzenia sobie z nimi jest znikoma. Stąd ważnym etapem w systemie pomocy jest organizowanie przez koordynatora tzw. Szkoły dla rodziców.

Zajęcia edukacyjne może prowadzić sam koordynator lub zaproszeni wykładowcy, na przykład pracownicy poradni psychologiczno-pedagogicznej, pracownicy ośrodków metodycznych czy wizytatorzy kuratoriów. Można zaprosić do współpracy przedstawicieli oddziałów Polskiego Towarzystwa Dysleksji. Oto kilka propozycji tematów wartych omówienia:

1. Co rodzice powinni wiedzieć na temat wspomagania rozwoju dziecka?
2. Dziecko ryzyka dysleksji w szkole – diagnoza, objawy i sposoby pomocy.
3. Co to jest dysleksja, jak jej przeciwdziałać, jak eliminować trudności w uczeniu się?
4. Prawa i obowiązki uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.
5. Dostosowanie warunków sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego według wytycznych CKE.
6. Jak pracować z uczniem dyslektycznym (dzieckiem ryzyka dysleksji) w domu? Jak wykorzystywać pomoce do pracy terapeutycznej?

Scenariusze do poszczególnych tematów znajdują się w Załączniku 7.

3.3. Organizacja pomocy terapeutycznej

Organizacja pomocy terapeutycznej powinna koncentrować się na określeniu działań, jakich oczekuje się od ucznia, rodziców i nauczycieli. Proponujemy następujące formy pomocy terapeutycznej dla uczniów ze zdiagnozowaną dysleksją:

- 1) praca samokształceniowa dziecka w domu koordynowana przez nauczyciela przy współpracy z rodzicami;
- 2) zajęcia w zespołach korekcyjno-kompensacyjnych lub w formie terapii indywidualnej w szkole lub poradni psychologiczno-pedagogicznej;
- 3) zajęcia wspierające mocne strony (zainteresowania, uzdolnienia) uczniów.

3.3.1. Praca samokształceniowa ucznia w domu

Dzieciom o stosunkowo niewielkich trudnościach w nauce może skutecznie pomóc nauczyciel, o ile dobrze współpracuje z rodzicami. Najlepiej, gdy jest to nauczyciel języka polskiego, nauczyciel w przedszkolu czy nauczyciel wychowawca w klasach młodszych szkoły podstawowej. Realizując postulat indywidualizacji nauczania, nauczyciel powinien zapewnić dziecku dyslektycznemu (dziecku ryzyka dysleksji) indywidualny program wymagań. Należy wskazać dziecku i jego rodzicom dodatkowe ćwiczenia do wykonania w szkole i w domu oraz zaproponować właściwy sposób

pracy. Takie rozwiązanie jest też szansą dla szkół, w których nie prowadzi się zajęć korekcyjno-kompensacyjnych i uczniowie z dysleksją są pozbawieni jakiegokolwiek formy pomocy. Szkolny koordynator pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów z dysleksją powinien czynnie wspomagać nauczyciela w całym procesie koordynowania pracy samokształceniowej ucznia w domu.

Wskazania szczegółowe:

- Rodzice współpracują z nauczycielem koordynującym pracę ucznia. Należy zadbać, aby na początku został zawarty kontrakt ustalający zasady współpracy.
- Uczeń pracuje w domu codziennie około pół godziny lub 2–3 razy w tygodniu około godziny na materiale wybranym przez nauczyciela koordynującego pracę.
- Raz w tygodniu nauczyciel w przedszkolu i klasach I–III lub polonista, pedagog szkolny w klasach starszych omawia z uczniem efekty jego pracy i wyznacza kolejne zadania. Bardzo ważne jest, by spotkania te odbywały się regularnie, bo tylko wtedy zostanie zachowana zasada systematyczności, która ma znaczenie dla skutecznej pracy terapeutycznej.
- W odstępach czasu wyznaczonych w kontrakcie nauczyciel spotyka się wspólnie z rodzicami i uczniem, by szerzej omówić postępy w pracy i zaplanować jej dalszy ciąg.
- Rodzice nadzorują i w miarę możliwości sprawdzają pracę wykonaną w domu, stosując się do wskazówek nauczyciela.
- W przypadku dysortografii rodzice zobowiązani są do wspólnego z dzieckiem przeprowadzania różnorodnych ćwiczeń, których celem jest wypracowanie nawyku autokorekty. W zależności od rodzaju dysfunkcji zalecane formy pisania to: pisanie ze słuchu, dyktando w dziesięciu punktach M. Bogdanowicz, pisanie z pamięci lub przepisywanie.
- Ćwiczenia usprawniające grafomotorykę są czasochłonne, dlatego powinny być wykonywane systematycznie w domu pod ścisłą kontrolą rodziców.

3.3.2. Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne

Podstawa prawna organizacji zajęć korekcyjno-kompensacyjnych

Organizację zajęć korekcyjno-kompensacyjnych reguluje Rozporządzenie MENiS z dnia 7 stycznia 2003 roku w postaci następujących zapisów:

§2.

1. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna polega w szczególności na organizowaniu różnych form pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

§4.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w przedszkolu, szkole lub placówce może być udzielana na wniosek:

- 1) ucznia;
- 2) rodziców;
- 3) nauczyciela, w szczególności nauczyciela uczącego ucznia i nauczyciela prowadzącego zajęcia specjalistyczne;
- 4) pedagoga;
- 5) psychologa;
- 6) logopedy;
- 7) doradcy zawodowego;
- 8) poradni psychologiczno-pedagogicznej, w tym poradni specjalistycznej.

§5.

1. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w przedszkolu jest organizowana w szczególności w formie:
  - 1) zajęć specjalistycznych: korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym.
2. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna w szkole jest organizowana w szczególności w formie:
  - 1) zajęć specjalistycznych: korekcyjno-kompensacyjnych, logopedycznych, socjoterapeutycznych oraz innych zajęć o charakterze terapeutycznym.

§7.

1. Zajęcia specjalistyczne:
  - 1) korekcyjno-kompensacyjne organizuje się dla uczniów, u których stwierdzono specyficzne trudności w uczeniu się, uniemożliwiające uzyskanie osiągnięć wynikających z podstawy programowej dla danego etapu edukacyjnego; zajęcia prowadzą nauczyciele posiadający przygotowanie w zakresie terapii pedagogicznej; liczba uczestników wynosi od 2 do 5 uczniów;
2. W szczególnie uzasadnionych przypadkach, za zgodą organu prowadzącego przedszkole, szkołę, placówkę, zajęcia specjalistyczne mogą być prowadzone indywidualnie. Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne mogą prowadzić nauczyciele posiadający odpowiednie kwalifikacje, które uzyskuje się na studiach magisterskich lub podyplomowych z zakresu terapii pedagogicznej. W przedszkolu i w szkole podstawowej zajęcia korekcyjno-kompensacyjne mogą prowadzić nauczyciele, którzy posiadają świadectwo ukończenia kursu kwalifikacyjnego z zakresu terapii pedagogicznej, który był realizowany w wymiarze co najmniej 270 godzin dydaktycznych.

Organizacja zajęć korekcyjno-kompensacyjnych

Zgodnie z prawem każde przedszkole, szkoła i placówka mają prawo zorganizować na swoim terenie zajęcia korekcyjno-kompensacyjne dla uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się. Uczniowie mogą również korzystać z tej formy pomocy w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Najczęściej uczniowie pracują w zespołach, choć w uzasadnionych przypadkach zajęcia specjalistyczne mogą być prowadzone indywidualnie (§7. pkt 2 Rozporządzenia).

Zajęcia powinny się odbywać co najmniej 1 raz w tygodniu w wymiarze dwóch godzin dydaktycznych dla każdego zespołu lub 2 razy w tygodniu po dwie godziny dydaktyczne dla każdego zespołu. Uczniowie są kwalifikowani do zespołu na podstawie opinii z poradni psychologiczno-pedagogicznej stwierdzającej występowanie specyficznych trudności w uczeniu się.

Istota zajęć korekcyjno-kompensacyjnych, zwanych również terapią pedagogiczną, to oprócz **kształcenia umiejętności czytania** (dekodowania, czytania ze zrozumieniem, czytania twórczego) i **pisania** (ze wzoru – przepisywania, z pamięci, ze słuchu), **korekcja**, czyli usprawnianie nieprawidłowo rozwijających się funkcji poznawczych i ruchowych dziecka oraz ich współdziałania, a także **kompensacja** – stymulowanie funkcji dobrze rozwijających się w celu wspomaganie słabiej rozwiniętych lub częściowego ich zastępowania. Zadaniem terapii jest również łagodzenie zaburzeń emocjonalnych, będących efektem szkolnych niepowodzeń, oraz wypracowanie motywacji do nauki, której zwykle brakuje uczniom z dysleksją, gdyż utracili ją wskutek utrzymujących się niepowodzeń szkolnych.

W szkole podstawowej realizuje się program ramowy, który dostosowany jest do specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów. Terapeuta, aby utrzymać odpowiedni poziom możliwości i wydolności edukacyjnych uczniów na poszczególnych przedmiotach nauczania, określa treści i formy pracy. Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne wymagają przemyślanej organizacji. Konieczne jest opracowanie dla każdej grupy ramowego programu terapii (przykładowe ramowe programy terapii w załącznikach 8, 9, 10). W zależności od poziomu edukacji program terapii składa się z elementów stałych i zmiennych. Elementy stałe to:

- założenia programowe,
- cele zajęć,
- metody pracy,
- zadania terapeutyczne.

Oprócz uczestniczenia w specjalistycznej terapii uczeń powinien być zobligowany podpisanym kontraktem do kontynuowania pracy w domu pod nadzorem rodziców. Nauczyciel musi postrzegać potrzeby ucznia wielopłaszczyznowo i stworzyć wieloaspektowy program pomocy, który optymalnie zaspokoi te potrzeby. Powinien zatem wskazać uczniowi, w jaki sposób ma pracować, na jakim materiale, jak organizować sobie pracę, aby przyniosła efekty, wyznaczyć stałe godziny na konsultowanie wykonanych zadań, wnikliwie je analizować i życzliwie oceniać. Powinien zmniejszać wymagania programowe w pewnych zakresach – tam, gdzie jest to konieczne, jednocześnie podnosząc je w innych – tam, gdzie uczeń radzi sobie dobrze, powinien mobilizować ucznia do pracy nad swoimi trudnościami. Nauczyciel, rodzice i uczeń tak powinni rozumieć sformułowanie o obowiązku dostosowania wymagań do możliwości ucznia, opublikowane w Rozporządzeniu MEN w 2001 roku, zaktualizowane 30 kwietnia 2007 roku.

3.3.3. Zajęcia wspierające mocne strony uczniów

Opisowe wyniki badań wykonanych w poradni psychologiczno-pedagogicznej zawierają mocne i słabe strony ucznia. Szczególnie mocne strony ucznia, jego umiejętności i uzdolnienia powinny zostać w szkole zauważone i właściwie rozwijane. Wśród uczniów z dysleksją są tacy, którzy posiadają uzdolnienia sportowe, plastyczne, muzyczne, recytatorskie a nawet literackie. Należy stworzyć sytuacje, w których uczniowie będą mogli rozwijać swoje mocne strony przez udział w kołach zainteresowań i różnego rodzaju konkursach. Umocni to ich wiarę we własne siły i podniesie samoocenę.

3.4. Współpraca z nauczycielami

W codziennej pracy nauczyciel powinien obserwować ucznia, zarówno jego postępy jak i trudności, dostrzegać jego reakcje na problemy szkolne, przestrzegać reguł wewnątrzszkolnego systemu oceniania. Rolą nauczyciela jest także pokierowanie procesem dydaktycznym, by uczeń z dysleksją mógł osiągnąć wyniki na miarę swoich możliwości. Koordynator służy pomocą nauczycielowi każdego przedmiotu w zakresie:

- 1) upowszechniania wiedzy na temat dysleksji w formie rad szkoleniowych organizowanych na terenie przedszkola lub szkoły z udziałem psychologa lub pedagoga z poradni psychologiczno-pedagogicznych lub innych zaproszonych specjalistów. Ważne jest przygotowanie rady pedagogicznej do prawidłowego odbioru i właściwej interpretacji opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej. Stanowi to niezbędny warunek podjęcia ukierunkowanej pracy, dostosowanej do specjalnych potrzeb i możliwości edukacyjnych ucznia (Załącznik 11);
- 2) omawiania z nauczycielami trudniejszych przypadków oraz pomagania im w opracowywaniu indywidualnych programów;

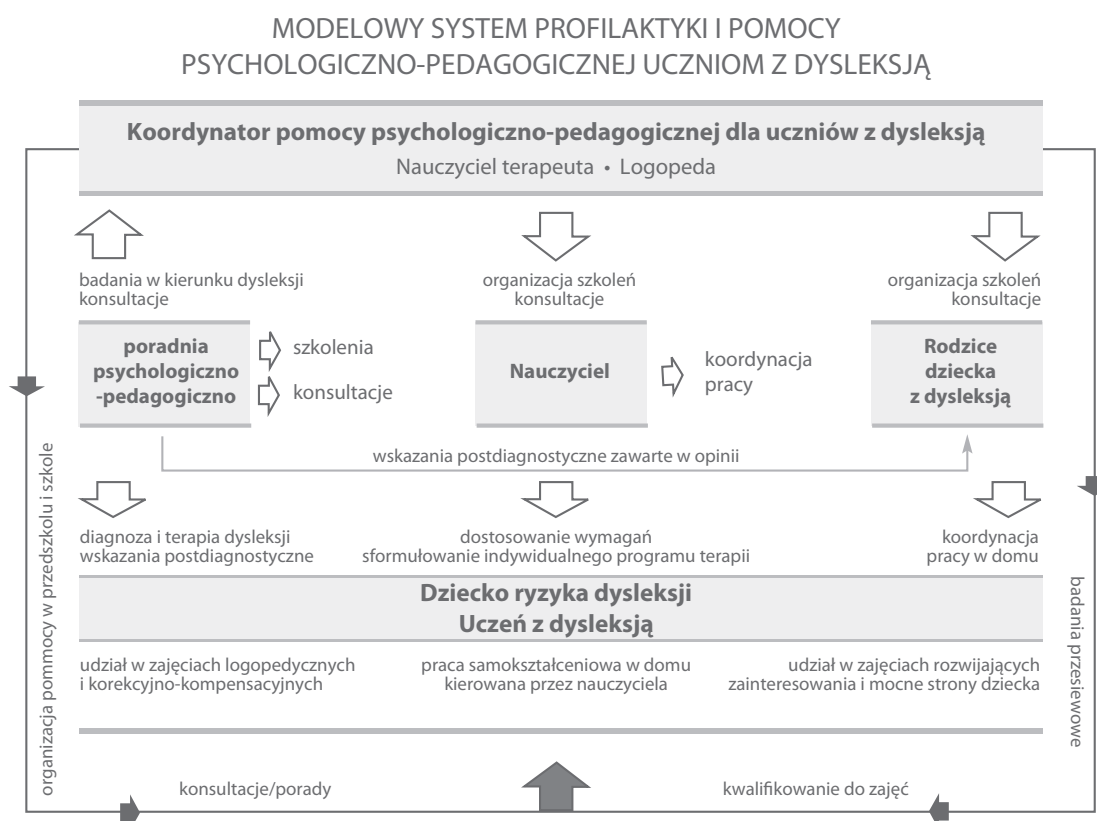
- 3) informowania o dostępnych formach pomocy dla nauczycieli (nowości wydawnicze, szkolenia);
- 4) zachęcania do podwyższania kwalifikacji z zakresu pracy z uczniem ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się.

3.5. Harmonogram działań koordynatora

Zadanie	Obszar diagnozy	Termin
1. Ocena możliwości placówki w zakresie zorganizowania pomocy uczniom	Analiza obecnego stanu opieki nad dziećmi ryzyka dysleksji lub uczniami z dysleksją.	maj–czerwiec roku szkolnego poprzedzającego rozpoczęcie działania koordynatora, ewentualnie wrzesień
	Diagnoza faktycznego charakteru potrzeb uczniów, nauczycieli i rodziców.	maj–czerwiec, ewentualnie wrzesień
	Ocena możliwości placówki w zakresie zorganizowania pomocy w postaci zajęć specjalistycznych.	maj–czerwiec, ewentualnie wrzesień
	Stworzenie gabinetu terapii pedagogicznej.	maj–czerwiec, ewentualnie wrzesień
2. Diagnoza potrzeb placówki w zakresie pomocy psychologiczno-pedagogicznej	Badania przesiewowe: – w klasie 0 (jeśli jest w szkole), – w klasie III, – w klasie I gimnazjum.	wrzesień
	Opracowanie programu pomocy psychologiczno-pedagogicznej zgodnie z zapisami Szkolnego Programu Profilaktyki.	wrzesień
	Spotkanie z rodzicami dzieci, u których zaobserwowano trudności o charakterze dyslektycznym i zachęcenie ich do skorzystania z badań w poradni psychologiczno-pedagogicznej.	wrzesień
	Określenie liczby uczniów wymagających pomocy: – skierowanych do samodzielnej pracy w domu, – zakwalifikowanych do udziału w zajęciach korekcyjno-kompensacyjnych, – wymagających terapii indywidualnej.	po analizie opinii z poradni psychologiczno-pedagogicznej
	Określenie liczby uczniów z uogólnionymi trudnościami w nauce do objęcia zajęciami dydaktyczno-wyrównawczymi.	wrzesień
	Ustalenie liczby zespołów korekcyjno-kompensacyjnych.	wrzesień
	Stworzenie ramowych programów psychokorekcyjnych i psychodydaktycznych dla wszystkich grup terapeutycznych.	wrzesień

Zadanie	Obszar diagnozy	Termin
3. Nawiązanie współpracy z rodzicami	Spotkanie informacyjne z rodzicami uczniów, u których zaobserwowano trudności o charakterze dyslektycznym (po wynikach badań przesiewowych).	wrzesień
	Indywidualne konsultacje z rodzicami w celu omówienia zaleceń poradni psychologiczno-pedagogicznej i ustalenia programu pomocy, podpisanie stosownego kontraktu.	sukcesywnie, w miarę otrzymywania opinii
	Spotkania szkoleniowe i warsztaty dla rodziców w celu poszerzenia ich wiedzy na temat problemu.	co najmniej cztery spotkania w ciągu roku szkolnego (zgodnie ze szkolnym kalendarzem spotkań z rodzicami lub odrębnie)
	Konsultacje indywidualne z rodzicami.	stałe godziny konsultacji wynikające z kontraktu i/lub w zależności od potrzeb
4. Organizacja pomocy terapeutycznej	Wspieranie wychowawcy w klasach młodszych i nauczyciela polonisty w koordynowaniu samodzielnej pracy ucznia w domu – indywidualne konsultacje dla nauczycieli.	co najmniej raz w miesiącu lub częściej, w zależności od potrzeb
	Prowadzenie zajęć korekcyjno-kompensacyjnych, innych zajęć specjalistycznych (zgodnie z ustaleniami zadania 1.)	cały rok szkolny zgodnie z planem zajęć (nie mniej niż raz w tygodniu po dwie godziny lekcyjne dla każdego zespołu)
	Koordinacja udziału szkoły w programach: Europejskiego Tygodnia Świadomości Dysleksji, Szkoły przyjaznej uczniom z dysleksją, Czytamy Razem.	październik przez dwa lata cały rok szkolny
5. Współpraca z nauczycielami	Współorganizowanie szkoleniowych rad pedagogicznych. Indywidualne konsultacje z nauczycielami.	co najmniej dwie w ciągu roku szkolnego
	Informowanie o nowościach wydawniczych, na przykład w formie gazetki w pokoju nauczycielskim.	według potrzeb, nie rzadziej niż raz w miesiącu i sukcesywnie uaktualnianie
	Zachęcanie do podwyższania kwalifikacji z zakresu pracy z uczniem dyslektycznym, udostępnianie informacji o studiach podyplomowych, kursach doskonalących i szkoleniach.	(czerwiec – na następny rok szkolny), wrzesień i zgodnie z terminarzem szkoleń

Podczas realizacji działań koordynator współpracuje z: poradnią psychologiczno-pedagogiczną, oddziałem Polskiego Towarzystwa Dysleksji, Instytutem Promocji Edukacji, psychologiem, logopedą i pedagogiem szkolnym (jeśli sam nie pełni takiej funkcji). Koordynator jest zobowiązany do prowadzenia dokumentacji swojej działalności.

4. Wskaźniki wyznaczające efektywność systemu

1. Wyłonienie dzieci o nieharmonijnym rozwoju (spośród dzieci w wieku przedszkolnym), dzieci ryzyka dysleksji oraz dzieci i młodzieży z dysleksją rozwojową i udzielenie im specjalistycznej pomocy.
2. Liczba i odsetek dzieci (w stosunku do wymagających pomocy) uczestniczących w zajęciach korekcyjno-kompensacyjnych i pracujących samodzielnie w domu pod kierunkiem nauczyciela.
3. Dostępność różnych form aktywności dla dzieci, umożliwiających im wykorzystywanie swoich mocnych stron.
4. Liczba i odsetek dzieci (spośród objętych pomocą) uczestniczących w zajęciach rozwijających ich zainteresowania i uzdolnienia.
5. Liczba i odsetek nauczycieli, którzy mają przygotowanie do pracy z dzieckiem dyslektycznym (ukończyli kurs kwalifikacyjny, studia magisterskie lub podyplomowe z zakresu terapii pedagogicznej).
6. Liczba szkoleń dla nauczycieli podnoszących kwalifikacje z zakresu pracy z uczniem dyslektycznym.

7. Prowadzenie konsultacji dla rodziców.
8. Liczba szkoleń dla rodziców z zakresu dysleksji.
9. Liczba i odsetek rodziców, którzy skorzystali z proponowanych form pomocy (szkolenia, konsultacje).
10. Istnienie w przedszkolu, szkole nowocześnie wyposażonego gabinetu terapii pedagogicznej.
11. Uczestnictwo w programach Polskiego Towarzystwa Dysleksji.
12. Udział koordynatora pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla uczniów z dysleksją w szkoleniach doskonalących jego warsztat pracy, konferencjach, w pracach projektowych.
13. Dostępność w bibliotece szkolnej specjalistycznych publikacji dotyczących problemu dysleksji.

5. Przewidywane rezultaty

Niektóre efekty wdrożenia modelowego systemu profilaktyki i pomocy dla uczniów z dysleksją będą widoczne już w krótkiej perspektywie czasowej, na inne trzeba będzie poczekać dłużej. Jednak widoczna poprawa powinna nastąpić już po roku funkcjonowania systemu.

1. Ujednolicenie sposobu postępowania wobec uczniów z dysleksją rozwojową niezależnie od miejsca zamieszkania i typu szkoły – każda szkoła w Polsce może sięgnąć po tak wypracowany wzorzec.
2. Ustanowienie właściwych proporcji pomiędzy prawami i obowiązkami uczniów z dysleksją rozwojową – uczniowie korzystają z należnych im praw, jednocześnie wywiązując się z obowiązku podjęcia dodatkowej pracy (właściwa interpretacja zalecenia MEN o dostosowaniu wymagań do możliwości ucznia).
3. Podniesienie poziomu wiedzy nauczycieli na temat symptomów ryzyka dysleksji i dysleksji rozwojowej oraz umiejętności właściwego postępowania – nauczyciele wszystkich przedmiotów potrafią dostosować wymagania do specjalnych potrzeb edukacyjnych uczniów dyslektycznych.
4. Wzrost świadomości rodziców na temat konieczności aktywnego uczestnictwa w procesie pomocy oraz konsekwencji niepodejmowania pracy z dzieckiem, w tym nasilania się trudności, poszerzania ich zakresu i pojawiania się wtórnych

---

zaburzeń emocjonalnych – rodzice rozumieją trudności swoich dzieci, konsekwentnie wymagają od nich podejmowania pracy, znają jej zasady oraz pomoce, z których mogą korzystać.

5. Polepszenie i usprawnienie współpracy między rodzicami, przedszkolem, szkołą, poradnią – wszystkie ogniwa mają świadomość wspólnoty i celowości działań.
6. Osłabienie negatywnego odbioru przez społeczeństwo problemu dysleksji kojarzonej z egzekwowaniem wyłącznie praw (ulgami na egzaminach); łączenie diagnozy dysleksji z koniecznością podjęcia dodatkowej pracy, a nie tylko z prawami przysługującymi uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Część IV.

Załączniki

Załącznik 1.

SYMPTOMY RYZYKA DYSLEKSJI U UCZNIÓW KLAS O–III SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Lp.	Obszar diagnozy	Objawy
1.	Motoryka duża	Obniżona sprawność ruchowa: dziecko słabo biega i skacze, ma trudności z wykonywaniem ćwiczeń równoważnych, ma trudności z uczeniem się jazdy na rowerze, hulajnodze, nartach.
2.	Motoryka mała	Trudności z wykonywaniem precyzyjnych ruchów w zakresie samoobsługi, na przykład z zawiązywaniem sznurowadeł na kokardkę, używaniem widelca, nożyczek.
3.	Koordinacja wzrokowo-ruchowa	Trudności z rzucaniem i chwytaniem piłki, nieprawidłowe układanie w palcach narzędzia do pisania, trudności z rysowaniem szlaczków, odtwarzaniem złożonych figur geometrycznych, na przykład rysowaniem rombu.
4.	Funkcje słuchowo-językowe	Trudności z poprawnym używaniem wyrażeń przyimkowych, opisujących stosunki przestrzenne: nad–pod, za–przed, wewnątrz–na zewnątrz. Wadliwa wymowa, częste przekręcanie trudnych wyrazów: przestawianie głosek i sylab, asymilacje głosek, na przykład sosa lub szosza, błędy gramatyczne. Trudności z zapamiętywaniem wiersza, piosenki, więcej niż jednego polecenia w tym samym czasie; trudność z zapamiętywaniem nazw, mylenie nazw zbliżonych fonetycznie; trudność z zapamiętywaniem materiału uszeregowanego w serie i sekwencji, jak nazwy dni tygodnia, pór roku, kolejnych posiłków i szeregi 4–cyfrowe. Trudności w różnicowaniu głosek podobnych, na przykład z–s, b–p, k–g, czyli zaburzenia słuchu fonemowego; trudności z wydzieleniem sylab i głosek ze słów, ich syntetyzowaniem (zaburzenia analizy i syntezy głoskowej i sylabowej) oraz manipulowaniem strukturą fonologiczną słów (na przykład trudności z wykonaniem poleceń typu: odszukaj słowa ukryte w nazwie „lewkonია”, wymyśl rym do słowa „kotek”, o czym myślę: Baba ..aga).
5.	Funkcje wzrokowe	Trudności z wyróżnianiem elementów z całości, a także z ich syntetyzowaniem w całość, na przykład podczas budowania konstrukcji z klocków lego, układania mozaiki według wzoru; trudności z wyodrębnianiem szczegółów różniących dwa obrazy, z odróżnianiem kształtów podobnych, na przykład figur geometrycznych, liter m–n, l–t–ł lub identycznych, lecz inaczej położonych w przestrzeni, na przykład liter p–b–d.
6.	Lateralizacja	Opóźnienie rozwoju lateralizacji: mimo prób ustalenia ręki dominującej, dziecko nadal jest oburęczne.
7.	Orientacja w schemacie ciała i przestrzeni	Opóźnienie orientacji w schemacie ciała i przestrzeni: dziecko ma trudności z określeniem swoich części ciała, gdy określa je terminami: prawe–lewe, na przykład prawa i lewa ręka, noga. Nie umie wskazać kierunku na prawo i na lewo od siebie, na przykład droga na prawo.
8.	Orientacja w czasie	Trudności w orientacji w czasie: z określaniem pory roku, dnia, godziny na zegarze.
9.	Czytanie	Trudności w nauce czytania: dziecko czyta bardzo wolno, najczęściej głośkuje i nie zawsze dokonuje poprawnej wtórnej syntezy, przekręca wyrazy; nie rozumie przeczytanego tekstu.
10.	Pierwsze próby pisania	Przy pierwszych próbach pisania – częste pisanie liter i cyfr zwiędlanie oraz odwzorowywanie wyrazów przez zapisywanie ich od strony prawej do lewej.

Współwystępowanie wielu wymienionych objawów u jednego dziecka pozwala z większą pewnością przypuszczać, że mamy do czynienia z dzieckiem ryzyka dysleksji.

Załącznik 2.

SYMPTOMY DYSLEKSJI U UCZNIÓW KLAS IV–VI SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Lp.	Obszar diagnozy	Objawy
1.	Motoryka duża	Mała sprawność ruchowa całego ciała: dziecko ma trudności z nauczeniem się jazdy na wrotkach, łyżwach, nartach oraz niechętnie uczestniczy w zabawach ruchowych i lekcjach wychowania fizycznego, może mieć trudności z wykonaniem ćwiczeń równoważnych, układów tanecznych jak i gimnastycznych.
2.	Motoryka mała	Obniżona sprawność ruchowa rąk: trudności z wykonywaniem precyzyjnych ruchów w czasie zajęć szkolnych, na przykład podczas sklejania modeli, rysowania schematów.
3.	Koordinacja wzrokowo-ruchowa	Trudności z rzucaniem do celu i chwytaniem, dziecko brzydko i niechętnie rysuje, pisze mało czytelnie, zbyt mocno przyciska ołówek, długopis, ręka szybko się męczy.
4.	Funkcje słuchowo-językowe	Przekręcanie złożonych wyrazów, używanie niepoprawnych pod względem gramatycznym sformułowań, trudności z poprawnym używaniem wyrażenia przyimkowych, opisujących stosunki przestrzenne: nad–pod, za–przed, wewnątrz–na zewnątrz, trudności z różnicowaniem podobnych głosek: z–s, b–p, mylenie wyrazów zbliżonych fonetycznie, trudności z dokonywaniem operacji analizy i syntezy.
5.	Funkcje wzrokowe	Trudności z wyróżnianiem elementów z całości, a także z ich syntetyzowaniem w całość, na przykład podczas układania puzzli, trudności z wyodrębnianiem szczegółów różniących dwa obrazki.
6.	Lateralizacja	Utrzymująca się obuocność oraz oburęczność z niewielką przewagą jednej ręki.
7.	Orientacja w schemacie ciała i przestrzeni	Trudności ze wskazaniem na sobie zarówno części ciała jak i określenie ich terminami: prawe–lewe, trudności z określeniem pozycji przedmiotów względem siebie: na prawo, na lewo.
8.	Orientacja w czasie	Trudności z zapamiętywaniem terminów, dat w życiu codziennym, problemy z określeniem chronologii zdarzeń, datowaniem wydarzeń historycznych.
9.	Czytanie	Trudności w czytaniu: wolne tempo, prymitywna technika, niedokładne rozumienie tekstu, lecz z małą liczbą błędów; czytanie z wieloma błędami wynikające z szybkiego tempa czytania, domyślanie się treści na podstawie kontekstu, niedokładne rozumienie przeczytanego tekstu, niechęć do czytania, sylabizowanie trudnych wyrazów.
10.	Pierwsze próby pisania	Trudności z opanowaniem poprawnej pisowni związane z opóźnieniem rozwoju funkcji wzrokowo-przestrzennych oraz słuchowo-językowych, co skutkuje nieprawidłową pisownią i dużą liczbą błędów ortograficznych pomimo znajomości zasad; słabo czytelne pismo związane z opóźnieniem rozwoju ruchowego i koordynacji wzrokowo-ruchowej. Problemy z innymi przedmiotami w wyniku wyżej wymienionych zaburzeń, na przykład zła orientacja na mapie, odczytywanie liczb od prawej do lewej, mylenie znaków nierówności, trudności z czytaniem i zapamiętywaniem nut, zapisywaniem reakcji chemicznych, zapamiętywaniem nazwisk, dat. Trudności z językami obcymi: problemy z zapamiętywaniem słówek, prawidłową wymową.

Załącznik 3.

SYMPTOMY DYSLEKSJI U GIMNAZJALISTÓW I UCZNIÓW SZKÓŁ PONADGIMNAZJALNYCH

Szkoła		
Lp.	Obszar diagnozy	Objawy
1.	Język polski	Czytanie: wolne tempo czytania połączone z trudnością jego zrozumienia i zapamiętania; niechęć do czytania długich i grubych książek. Pisanie: błędy ortograficzne i gramatyczne; trudności z organizacją tekstu, trudne do odczytania pismo.
2.	Matematyka	Arytmetyka: trudności z zapisywaniem i odczytywaniem liczb wielocyfrowych, dodawaniem w pamięci, przekształcaniem wzorów. Geometria: trudności z zadaniami angażującymi wyobraźnię przestrzenną, niski poziom wykresów i rysunków.
3.	Biologia	Trudności z opanowaniem terminologii, systematyki, zapamiętaniem i zapisem reakcji biochemicznych, z organizacją przestrzenną schematów i rysunków.
4.	Chemia	Problemy z zapamiętaniem terminologii, danych przedstawionych przestrzennie (na przykład tablica Mendelejewa), błędne zapisywanie łańcuchów reakcji chemicznych.
5.	Geografia	Trudności z zapamiętywaniem nazw geograficznych, z rysowaniem i czytaniem map, z orientacją w czasie i przestrzeni.
6.	Historia i wiedza o społeczeństwie	Trudności z zapamiętywaniem nazw i nazwisk, zła orientacja w czasie (chronologia, daty) i na mapach historycznych.
7.	Sztuka	Trudności z czytaniem nut, ze szczegółowym analizowaniem obrazów, rysowaniem i organizacją przestrzenną prac plastycznych.
8.	Wychowanie fizyczne	Problemy z opanowaniem układów gimnastycznych, trudności z bieganiem, ćwiczeniami równoważnymi oraz grami wymagającymi użycia piłki.
Pozaszkolne obszary aktywności		
1.	Życie codzienne	Czynności użyteczne: trudności z wypowiedaniem się, artykulacją złożonych wyrazów, problemy z wypełnianiem formularzy, prowadzeniem samochodu, zapamiętaniem układów tanecznych, zapamiętywanie nazw i danych – trudności z zapamiętaniem i dokładnym przekazaniem informacji odebranych przez telefon. Liczby: trudności z płynnym wymienieniem wszystkich nazw miesięcy, mylenie numerów autobusów, mylenie kolejności cyfr przy wybieraniu numeru telefonicznego, mylenie dat i godzin. Orientacja w czasie i przestrzeni: kłopoty z planowaniem, organizacją i zarządzaniem czasem, trudności z odróżnieniem strony prawej od lewej, problemy z czytaniem mapy i orientowaniem się w nieznanym terenie.

Załącznik 4.

KWESTIONARIUSZ OBJAWÓW DYSLEKSJI U UCZNIÓW KLAS III–VI

W trakcie procesu dydaktycznego nauczyciel może zaobserwować u uczniów różne objawy wskazujące na nieharmonijny rozwój funkcji percepcyjno-motorycznych, warunkujących prawidłowy przebieg nauki czytania i pisania. Objawy te zmieniają się w zależności od wieku ucznia i rodzaju zadań realizowanych w szkole.

U ucznia, który na etapie kształcenia zintegrowanego uczęszczał na zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, mogą minąć trudności z techniką czytania, przy utrzymującej się niechęci do samej czynności czytania i trudnościach ze zrozumieniem czytanego tekstu. Błędy specyficzne ustępują miejsca błędom typowo ortograficznym. Mimo dobrej znajomości zasad pisowni uczeń nie potrafi dokonać autokorekty swych prac pisemnych, ponieważ nie dostrzega popełnionych błędów. Występują błędy gramatyczne i stylistyczne. Wraz z nowymi przedmiotami pojawiają się nowe symptomy, na przykład trudności w nauce języków obcych, geometrii, geografii.

Niniejszy kwestionariusz ma ułatwić nauczycielom wyodrębnienie uczniów, których trudności mogą mieć charakter dyslektyczny. Kwestionariusz nie ma mocy diagnostycznej, to znaczy nie wskazuje na występowanie dysleksji lub jej brak, ale sygnalizuje istnienie problemu, który powinien być zdiagnozowany w poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Po przeczytaniu każdego pytania należy wybrać i zaznaczyć krzyżykiem właściwą odpowiedź. Jeśli odpowiedzi pozytywnych będzie więcej niż 50%, konieczna jest diagnoza specjalistyczna w poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Imię i nazwisko ucznia ..... Klasa .....

Lp.	Charakterystyczne objawy	Występowanie	
		Tak	Nie
1.	Uczeń ma ubogi zasób słów.		
2.	Uczeń ma trudności z budowaniem dłuższych wypowiedzi słownych.		
3.	Uczeń zniekształca mało znane słowa.		
4.	Uczeń robi błędy gramatyczne w mówieniu i pisaniu.		

5.	Uczeń ma wadę wymowy.		
6.	Uczeń przejawia niechęć do zajęć ruchowych.		
7.	Uczeń jest mało sprawny ruchowo: słabo biega i skacze, ma trudności z łapaniem piłki i rzucaniem jej do celu, źle jeździ na rowerze i deskorolce.		
8.	Uczeń brzydko pisze.		
9.	Uczeń ma wolne tempo pisania.		
10.	Pismo ucznia nie mieści się w liniaturze.		
11.	Uczeń zbyt mocno lub zbyt słabo naciska długopisem na kartkę podczas pisania.		
12.	Uczeń szybko się męczy podczas pisania i rysowania, co wpływa na obniżenie poziomu graficznego jego prac.		
13.	Uczeń niechętnie rysuje.		
14.	Uczeń nieprawidłowo trzyma długopis, ołówek.		
15.	Uczeń z trudem posługuje się nożyczkami.		
16.	Uczeń przejawia niechęć do klejenia modeli.		
17.	Uczeń myli kolejność działań matematycznych.		
18.	Uczeń ma trudności z nauką tabliczki mnożenia.		
19.	Uczeń ma trudności z zapisem działań matematycznych.		
20.	Uczeń myli znaki „<”, „>”.		
21.	Uczeń popełnia błędy ortograficzne mimo znajomości zasad.*		
22.	Uczeń popełnia błędy podczas przepisywania.		
23.	Uczeń ma trudności z zapamiętaniem pisowni rzadko używanych liter (ł, E, F, f).		
24.	Uczeń opuszcza drobne elementy liter.		
25.	Uczeń myli litery: w–f, z–s, d–t, k–g, b–p.		
26.	Uczeń nie różnicuje: ę–em–en, ą–o–on.		

27.	Uczeń myli litery: m–n, l–ł–t, o–a–e, u–y, b–p–d–g, i–j.		
28.	Podczas czytania i/lub pisania uczeń opuszcza bądź dodaje litery, a także przestawia kolejność liter w wyrazach i wyrazów w zdaniach.		
29.	Uczeń ma trudności z podziałem wyrazów na głoski/sylaby i łączeniem głosek/sylab w wyrazy.		
30.	Uczeń myli wyrazy podobnie brzmiące.		
31.	Uczeń wolno czyta.		
32.	Uczeń czyta szybko, ale popełnia dużo błędów.*		
33.	Uczeń ma trudności ze rozumieniem czytanego tekstu.		
34.	Uczeń nie opanował techniki czytania.		
35.	Uczeń przejawia niechęć do czytania dłuższych tekstów.		
36.	Uczeń ma trudności w rozróżnianiu prawej i lewej strony ciała.		
37.	Uczeń ma trudności z określeniem położenia przedmiotów względem siebie.		
38.	Uczeń nie dostrzega różnic w podobnych obrazkach.		
Łącznie			

*Nie dotyczy uczniów klasy III.

Załącznik 5.

KWESTIONARIUSZ OBJAWÓW DYSLEKSJI U UCZNIÓW SZKÓŁ GIMNAZJALNYCH I PONADGIMNAZJALNYCH

Kwestionariusz ma za zadanie ułatwić nauczycielom i uczniom rozpoznanie objawów dysleksji. Po przeczytaniu każdego pytania należy wybrać i zaznaczyć krzyżykiem właściwą odpowiedź. Jeśli odpowiedzi pozytywnych będzie więcej niż 50%, konieczna jest diagnoza specjalistyczna w poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Imię i nazwisko ucznia ..... Klasa .....

Lp.	Umiejętności szkolne	Charakterystyczne objawy	Występowanie	
			TAK	NIE
1.	Język polski – pisanie	Popełnianie błędów ortograficznych, mimo znajomości zasad pisowni.		
		Wolne tempo pisania, nienadążanie za tempem pisania w klasie.		
		Popełnianie licznych błędów stylistycznych i gramatycznych.		
		Pismo niekształtne, nieczytelne.		
		Trudności z organizacją tekstu w czasie pisania prac klasowych.		
2.	Język polski – czytanie	Niechętnie czytanie dłuższych tekstów.		
		Wolne tempo czytania.		
		Słabe rozumienie czytanej treści po jednym jej odczytaniu.		
3.	Języki obce	Trudności z zapamiętywaniem słówek.		
		Nieprawidłowa wymowa.		
		Trudności z budowaniem wypowiedzi ustnych.		
		Trudności z rozumieniem tekstu mówionego.		
		Trudności ze zrozumieniem tekstu nagranego na taśmę magnetofonową.		
		Błędy w zapisie wyrazów: opuszczanie, przestawianie lub mylenie liter.		

4.	Historia	Brak orientacji w czasie – nieumiejętność zapamiętania dat, określenia chronologii zdarzeń.		
		Trudności z zapamiętaniem nowych nazw i nazwisk.		
		Trudności w orientacji na mapie.		
		Trudności ze zrozumieniem tekstów źródłowych.		
5.	Geografia	Trudności z orientowaniem się na mapie – nieumiejętność wskazania kierunków i określenia położenia.		
		Trudności z zapamiętaniem nazw i określeń geograficznych.		
6.	Matematyka	Mylenie cyfr, odwracanie ich kolejności, na przykład 496–469.		
		Błędne zapisywanie i odczytywanie ułamków dziesiętnych i liczb z wieloma zerami.		
		Odwracanie znaków większości, mniejszości i mylenie kierunków wektorów.		
		Trudności z zapamiętaniem tabliczki mnożenia.		
		Trudności z wykonaniem działań w pamięci.		
		Trudności z rozwiązywaniem zadań angażujących wyobraźnię przestrzenną.		
		Trudności z odczytaniem wykresów.		
		Niski poziom wykonywanych wykresów i rysunków geometrycznych.		
7.	Biologia i chemia	Trudności z zapamiętaniem łańcuchów reakcji.		
		Trudności z zapamiętaniem informacji w układzie hierarchicznym, na przykład systematyka w biologii.		
		Nieumiejętność opanowania terminologii.		
8.	Sztuka, muzyka	Trudności z rysowaniem, organizacją przestrzeni.		
		Trudności z czytaniem i zapisywaniem nut.		

Lp.	Umiejętności szkolne	Charakterystyczne objawy	Występowanie	
			TAK	NIE
9.	Kultura fizyczna	Niechęć do wykonywania ćwiczeń i uprawiania sportów wymagających zachowania równowagi.		
		Trudności z kozłowaniem i odbijaniem piłki.		
		Trudności z rzucaniem do celu.		
		Trudności w harmonijnym wykonywaniu ruchów w układzie sekwencyjnym.		
Pozaszkolne obszary aktywności				
Lp.	Obszar diagnozy	Charakterystyczne objawy	Występowanie	
			TAK	NIE
1.	Czynności życiowe	Przekręcanie nazwisk, przejęzyczenia.		
		Trudności z wypowiedaniem nowych, skomplikowanych wyrazów.		
		Trudności w nauce prowadzenia pojazdów: roweru, skutera, motorynki, quadu czy samochodu.		
		Niemожność zapamiętania określonych danych liczbowych, na przykład kodu adresowego, numerów telefonów, numeru PESEL.		
		Trudności z orientacją w nowym nieznanym terenie.		
		Trudności z rozróżnianiem strony prawej i lewej.		
		Trudności z poprawnym odtworzeniem informacji przekazanej przez telefon.		
		Mylenie informacji związanych z konkretnymi terminami, na przykład daty spotkań, terminy wyjazdów itp.		
Łącznie				

Załącznik 6.

WZÓR KONTRAKTU PODPISYWANEGO MIĘDZY TERAPEUTĄ A RODZICAMI UCZNIĄ

Kontrakt zawarty na podstawie opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej, ustalający warunki współpracy nauczyciela terapeuty .....
i rodziców (opiekunów) .....
dla dobra dziecka dyslektycznego .....

1. Nauczyciel terapeuta zobowiązuje się do:

- organizowania pomocy w formie zajęć korekcyjno-kompensacyjnych lub koordynowanie samodzielnej pracy dziecka w domu,
- informowania o dostępnych materiałach i środkach umożliwiających pomoc uczniom z dysleksją,
- proponowania materiałów do ćwiczeń,
- informowania o postępach dziecka (dwa razy w roku szkolnym),
- proponowania terminów konsultacji dla rodziców,
- odnotowywania udziału ucznia w zajęciach i konsultacjach.

2. Rodzice zobowiązują się do:

- dostarczenia opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej i omówienia zaleceń z terapeutą,
- zapewnienia dziecku materiałów do ćwiczeń,
- kontrolowania systematyczności uczęszczania dziecka na zajęcia,
- udziału w konsultacjach z terapeutą i nauczycielami,
- wspierania dziecka w jego działaniach, zachęcania go, rozmawiania z nim, poświęcania mu więcej czasu, interesowania się jego osiągnięciami w nauce,
- motywowania dziecka do stałych i systematycznych ćwiczeń,
- chwaleń i rozsądnego nagradzania dziecka za efekty pracy, a szczególnie za włożony w nią wysiłek,
- zachowania umiaru w pomocy przy lekcjach.

.....
RODZIC

.....
DATA

.....
NAUCZYCIEL
TERAPEUTA

.....
RODZIC

Załącznik 7.

SCENARIUSZE SPOTKAŃ Z RODZICAMI

opracowała Małgorzata Rożyńska

1. Scenariusz spotkania z rodzicami dzieci w przedszkolu

TEMAT: Co rodzice powinni wiedzieć o wspomaganie rozwoju dziecka?

CELE

1. Zapobieganie trudnościom w nauce dzieci.
2. Uświadomienie rodzicom potrzeby wspomaganie rozwoju dziecka.

POMOCE

- M. Bogdanowicz, A. Adryjanek, M. Rożyńska, *Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców*, Gdynia 2007.
- M. Bogdanowicz, *Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie*, Gdańsk 2002.
- kserokopie wybranych materiałów dla rodziców

PROWADZĄCY

- terapeuta, pedagog, psycholog, logopeda, wychowawca

PRZEBIEG SPOTKANIA

Zadania	Sposób realizacji	Pomoce	Czas trwania
I. Czynności wstępne, organizacyjne. Wprowadzenie do tematu.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przedstawienie tematu i celu spotkania. 2. Zaprezentowanie książki <i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i> pomocnej w wychowaniu dziecka oraz w zdobywaniu wiedzy na temat zapobiegania trudnościom w nauce. 3. Sprecyzowanie przez rodziców problemów, o których chcieliby się dowiedzieć w czasie spotkania; spisanie ich oczekiwań. 	<i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i>	5 min

<p>II. Miniwykład: Co rodzice powinni wiedzieć na temat wspomagania rozwoju dziecka?</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uświadomienie rodzicom, na czym polega wspomaganie rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym: <ul style="list-style-type: none"> • odpowiednia dieta, • zaspokojenie potrzeb psychicznych (w tym potrzeby bezpieczeństwa, potrzeb poznawczych), • odpowiednie oddziaływanie wychowawcze i edukacyjne (znaczenie tzw. wczesnego uczenia się), • wspólna zabawa rodziców z dzieckiem, • aktywność ruchowa. 2. Przykłady, w jaki sposób rodzice mogą rozwijać i kształtować zainteresowania czytelnicze dziecka. 3. Przykłady, w jaki sposób rodzice mogą zachęcać dziecko do rysowania, pisania. 4. Przykłady, w jaki sposób rodzice mogą rozwijać sferę emocjonalną dziecka. 5. Przykłady, w jaki sposób rodzice mogą rozwijać mowę dziecka i jego kompetencje komunikacyjne. 	<p><i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i></p> <p>kserokopie wybranych materiałów dla rodziców</p>	<p>45 min</p>
<p>III. Dyskusja i sformułowanie wniosków.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wymiana spostrzeżeń z rodzicami, odpowiedzi na pytania. 2. Przedstawienie wniosków: <ul style="list-style-type: none"> • przyszła zdolność uczenia się kształtuje się m.in. w pierwszych latach życia dziecka, • najlepszymi nauczycielami są rodzice, którzy zachęcają dziecko do działania, • aktywność ruchowa przyczynia się do wzrostu kompetencji niezbędnych w uczeniu się, • najskuteczniejsze metody uczenia się to metoda wielozmysłowego uczenia się, uczenie się w działaniu i przez zabawę. 		<p>10 min</p>

2. Scenariusz spotkania z rodzicami uczniów klasy 0 i I–II w szkole podstawowej

TEMAT: Dziecko ryzyka dysleksji w szkole – diagnoza, objawy i sposoby pomocy

CELE

1. Zapobieganie trudnościom w nauce dzieci.
2. Uświadomienie rodzicom potrzeby udzielania specjalistycznej pomocy dziecku ryzyka dysleksji.

POMOCE

- M. Bogdanowicz, A. Adryjanek, M. Rożyńska, *Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców*, Gdynia 2007.

- M. Bogdanowicz, *Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie*, Gdańsk 2002.
- program producenta BPP Marcin Borkowski pt. „Skala Ryzyka Dysleksji” opracowany przez M. Bogdanowicz na podstawie publikacji *Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie*.
- wydruk arkusza badania SRD M. Bogdanowicz
- kserokopie wybranych materiałów dla rodziców

PROWADZĄCY

- terapeuta, pedagog szkolny, psycholog, logopeda, nauczyciel

PRZEBIEG SPOTKANIA

Zadania	Sposób realizacji	Pomoce	Czas trwania
I. Czynności wstępne, organizacyjne. Wprowadzenie do tematu.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przedstawienie tematu i celu spotkania. 2. Przedstawienie osoby zajmującej się w szkole pomocą dzieciom ryzyka dysleksji (pedagog szkolny, terapeuta lub inny nauczyciel przygotowany merytorycznie do pełnienia tej funkcji). 3. Sprecyzowanie przez rodziców problemów, które chcieliby poruszyć w czasie spotkania; spisanie oczekiwań. 		5 min
II. Miniwykład: Objawy ryzyka dysleksji. Diagnozowanie ryzyka dysleksji. W jaki sposób udzielać pomocy dziecku ryzyka dysleksji?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uświadomienie rodzicom potrzeby wczesnego rozpoznania ryzyka dysleksji. 2. Przedstawienie listy objawów ryzyka dysleksji u dzieci w wieku młodszym szkolnym. 3. Zaprezentowanie arkusza badania Skali Ryzyka Dysleksji. Omówienie sposobu jego wypełnienia i interpretacji wyników. 4. Przykłady, w jaki sposób rodzice mogą stymulować i rozwijać opóźnione funkcje percepcyjno-motoryczne. 5. Omówienie, w jaki sposób organizować naukę dziecka w domu i jak mu pomagać w odrabianiu zadań domowych. 6. Przedstawienie form pomocy dziecku ryzyka dysleksji w szkole (zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, rozwijanie mocnych stron, systematyczna współpraca terapeuty z rodzicami). 	<p><i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i></p> <p><i>Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie</i></p> <p>kserokopie wybranych materiałów dla rodziców</p>	45 min

III. Dyskusja i sformułowanie wniosków.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wymiana spostrzeżeń z rodzicami, odpowiedzi na pytania. 2. Przedstawienie wniosków: <ul style="list-style-type: none"> • SRD jest metodą, która pozwala na wczesne rozpoznanie dzieci zagrożonych niepowodzeniami w nauce czytania i pisania. • Badanie przeprowadzi nauczyciel terapeuta we współpracy z rodzicami. • Badania SRD pozwolą wytyczyć kierunek pracy z dzieckiem, aby usprawniać funkcje rozwijające się z opóźnieniem. • W niektórych sytuacjach wyniki uzyskane dzięki SRD są podstawą skierowania na badania diagnostyczne w poradni psychologiczno-pedagogicznej. • Włączenie dzieci do zajęć korekcyjno-kompensacyjnych w szkole. • Współpraca rodziców z terapeutą w zakresie kontynuowania zadań terapeutycznych w domu. 3. Ustalenie terminu badań i konsultacji indywidualnych w celu omówienia wyników diagnozy oraz zaleceń. 		10 min
---	---	--	--------

3. Scenariusz spotkania z rodzicami uczniów klasy III–IV

TEMAT: Co to jest dysleksja, jak jej przeciwdziałać, jak eliminować trudności w uczeniu się?

CELE

1. Zapobieganie trudnościom w nauce dzieci.
2. Uświadomienie rodzicom potrzeby udzielania specjalistycznej pomocy dziecku z dysleksją rozwojową.

POMOCE

- M. Bogdanowicz, A. Adryjanek, M. Rożyńska, *Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców*, Gdynia 2007.
- M. Bogdanowicz, A. Adryjanek, *Uczeń z dysleksją w szkole. Poradnik nie tylko dla polonistów*, Gdynia 2004.
- M. Bogdanowicz, *Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie*, Gdańsk 2002.
- I. Mańkowska, *Kreowanie rozwoju dziecka. Kinezylogia edukacyjna i inne nowoczesne metody terapeutyczne w praktyce*, Gdynia 2005.
- *Jak pomóc dziecku z dysortografią?*, red. W. Turewicz, Zielona Góra 2000.

- zeszyty ćwiczeń ORTOGRAFFITI, gry dydaktyczne pomocne w terapii pedagogicznej odpowiednie do wieku uczniów (loteryjki, PUS, „Karty ortomagiczne”, gry komputerowe itp.)
- kserokopie wybranych materiałów dla rodziców

PROWADZĄCY

- terapeuta, pedagog szkolny, psycholog

PRZEBIEG SPOTKANIA

Zadania	Sposób realizacji	Pomoce	Czas trwania
I. Czynności wstępne, organizacyjne. Wprowadzenie do tematu.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przedstawienie tematu i celu spotkania. 2. Przedstawienie osoby zajmującej się w szkole pomocą uczniom z dysleksją (pedagog szkolny, terapeuta lub inny nauczyciel przygotowany merytorycznie do pełnienia tej funkcji). 3. Sprecyzowanie przez rodziców problemów, które chcieliby poruszyć w czasie spotkania; spisanie oczekiwań. 	wystawa pomocy dydaktycznych stosowanych w terapii pedagogicznej	5 min
II. Miniwykład: Co to jest dysleksja? W jaki sposób można skutecznie przezwyciężyć specyficzne trudności występujące u uczniów z dysleksją?	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uświadomienie rodzicom, co to jest dysleksja. 2. Przedstawienie listy objawów występujących u uczniów po trzeciej klasie szkoły podstawowej. 3. Przykłady, w jaki sposób rodzice mogą stymulować i rozwijać opóźnione funkcje percepcyjno-motoryczne (np. ćwiczenia kinezylogii edukacyjnej). 4. Omówienie sposobu organizowania nauki dziecka w domu i pomocy w odrabianiu zadań domowych (mapy myśli, „Dyktando w dziesięciu punktach”, „Coś za coś”, „Mój zeszyt świadczy o nas”, „Czytanie na raty”). 5. Formy pomocy uczniom z dysleksją w szkole. (zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, rozwijanie mocnych stron, rozwijanie zainteresowań, systematyczna współpraca terapeuty z rodzicami). 6. Prezentacja programu ORTOGRAFFITI i pomocy dydaktycznych wspierających naukę: <ul style="list-style-type: none"> • zeszyty ćwiczeń ORTOGRAFFITI dla uczniów klas IV–VI szkoły podstawowej, • „Karty ortomagiczne”. 7. Formy pomocy dla rodzica w szkole. 8. Podanie adresów, telefonów instytucji, stron internetowych, gdzie rodzice mogą znaleźć informacje na temat dysleksji (Polskie Towarzystwo Dysleksji www.ptd.edu.pl). 9. Wymiana spostrzeżeń z rodzicami, odpowiedzi na pytania. 	<p><i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i></p> <p><i>Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie</i></p> <p><i>Kreowanie rozwoju dziecka. Kinezylogia edukacyjna i inne nowoczesne metody terapeutyczne w praktyce</i></p> <p>zeszyty ćwiczeń ORTOGRAFFITI dla uczniów klas IV–VI szkoły podstawowej</p> <p>„Karty ortomagiczne”</p>	50 min

III. Dyskusja i sformułowanie wniosków.	1. Odczytanie wniosków z książki <i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i> : <ul style="list-style-type: none"> • „Dekalog dla rodziców dziecka dyslektycznego”¹. 	kserokopie wybranych materiałów dla rodziców	5 min
---	---	--	-------

4. Scenariusz spotkania z rodzicami uczniów klas IV–VI szkoły podstawowej i rodzicami gimnazjalistów

TEMAT: Prawa i obowiązki uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi

CELE

1. Przedstawienie praw i obowiązków uczniów z dysleksją i ich rodziców.
2. Zapoznanie z formami dostosowania wymagań i kryteriów oceniania uczniów dyslektycznych.
3. Ustalenie zasad współpracy szkoła–rodzice–uczeń.
4. Uświadomienie rodzicom potrzeby udzielania specjalistycznej pomocy dziecku z dysleksją rozwojową.

POMOCE

- M. Bogdanowicz, A. Adryjanek, M. Rożyńska, *Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców*, Gdynia 2007.
- M. Bogdanowicz, A. Adryjanek, *Uczeń z dysleksją w szkole. Poradnik nie tylko dla polonistów*, Gdynia 2004.
- M. Bogdanowicz, *Ryzyko dysleksji. Problem i diagnozowanie*, Gdańsk 2002.
- I. Mańkowska, *Kreowanie rozwoju dziecka. Kinezylogia edukacyjna i inne nowoczesne metody terapeutyczne w praktyce*, Gdynia 2005.
- *Jak pomóc dziecku z dysortografią?*, red. W. Turewicz, Zielona Góra 2000.
- dokumentacja szkolna: Wewnątrzszkolny System Oceniania (WSO)
- zeszyty ćwiczeń ORTOGRAFFITI dla uczniów szkoły podstawowej lub gimnazjalistów
- kserokopie wybranych materiałów dla rodziców

PROWADZĄCY

- terapeuta, pedagog szkolny, psycholog

¹ M. Bogdanowicz, *Recepty na dobre czytanie i pisanie [w:] Jak pomóc dziecku z dysortografią?*, red. W. Turewicz, Zielona Góra 2000.

PRZEBIEG SPOTKANIA

Zadania	Sposób realizacji	Pomoce	Czas trwania
I. Czynności wstępne, organizacyjne. Wprowadzenie do tematu.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przedstawienie tematu i celu spotkania. 2. Przedstawienie osoby zajmującej się w szkole pomocą uczniom z dysleksją (pedagog szkolny, terapeuta lub inny nauczyciel przygotowany merytorycznie do pełnienia tej funkcji). 3. Sprecyzowanie przez rodziców problemów, które chcieliby poruszyć w czasie spotkania; spisanie oczekiwań. 		5 min
II. Miniwykład: Prawa i obowiązki uczniów z dysleksją i ich rodziców.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sytuacja ucznia z dysleksją w szkole i w domu: <ul style="list-style-type: none"> • Prawa i obowiązki ucznia z dysleksją oraz jego rodziców. • Jak uczeń z dysleksją jest oceniany? • Dostosowanie wymagań edukacyjnych dla poszczególnych przedmiotów. • Zasady współpracy szkoła–rodzice–uczeń. • Formy pomocy uczniom z dysleksją w szkole. • Formy pomocy dla rodzica w szkole. 2. Wymiana spostrzeżeń z rodzicami, odpowiedzi na pytania. 	<p><i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i></p> <p>zeszyty ćwiczeń ORTOGRAFFITI dla uczniów klas IV–VI szkoły podstawowej lub dla gimnazjalistów</p>	50 min
III. Dyskusja i sformułowanie wniosków.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odczytanie wniosków z książki <i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i>: <ul style="list-style-type: none"> • Lista materiałów potrzebnych do pracy w domu z dzieckiem z dysleksją. 	kserokopie wybranych materiałów dla rodziców	5 min

5. Scenariusz spotkania z rodzicami uczniów klasy V szkoły podstawowej lub II gimnazjum

TEMAT: Dostosowanie warunków sprawdzianu i egzaminu gimnazjalnego według wytycznych CKE

CELE

1. Przedstawienie praw uczniów z dysleksją przystępujących do sprawdzianu po szóstej klasie w szkole podstawowej i egzaminu gimnazjalnego.
2. Zapoznanie z formami dostosowania sprawdzianu i egzaminu.

POMOCE

- M. Bogdanowicz, A. Adryjanek, M. Rożyńska, *Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców*, Gdynia 2007.

- M. Bogdanowicz, A. Adryjanek, *Uczeń z dysleksją w szkole. Poradnik nie tylko dla polonistów*, Gdynia 2004.
- kserokopie wybranych materiałów dla rodziców

PROWADZĄCY

- terapeuta, pedagog szkolny, psycholog

PRZEBIEG SPOTKANIA

Zadania	Sposób realizacji	Pomoce	Czas trwania
I. Czynności wstępne, organizacyjne. Wprowadzenie do tematu.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przedstawienie tematu i celu spotkania. 2. Przedstawienie osoby zajmującej się w szkole pomocą uczniom z dysleksją (pedagog szkolny, terapeuta lub inny nauczyciel przygotowany merytorycznie do pełnienia tej funkcji). 3. Sprecyzowanie przez rodziców problemów, które chcieliby poruszyć w czasie spotkania; spisanie oczekiwań. 		5 min
II. Miniwykład: Dostosowanie warunków egzaminacyjnych dla uczniów z dysleksją.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przedstawienie praw dotyczących potrzeb uczniów dyslektycznych (zawartych w rozporządzeniach Ministra Edukacji Narodowej). 2. Omówienie sposobów dostosowania warunków egzaminacyjnych na sprawdzianie lub egzaminie gimnazjalnym. 3. Przedstawienie wymogów, jakie należy spełnić, aby uczeń z dysleksją zdawał egzamin w warunkach dostosowanych do jego specjalnych potrzeb (diagnoza w poradni psychologiczno-pedagogicznej, posiadanie pisemnej opinii z poradni, wykazanie się pracą ucznia nad problemem, zgoda rodziców na skorzystanie z przysługujących uprawnień). 4. Wymiana spostrzeżeń z rodzicami, odpowiedzi na pytania. 	kserokopie wybranych materiałów dla rodziców	50 min
III. Dyskusja i sformułowanie wniosków.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Odczytanie wniosków z książki <i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i>: <ul style="list-style-type: none"> • „Abecadło ucznia z dysleksją”² (str. 246). 		5 min

6. Scenariusz spotkania z rodzicami uczniów szkoły podstawowej oraz gimnazjum

TEMAT: Jak pracować z dzieckiem ryzyka dysleksji lub uczniem dyslektycznym w domu? Jak wykorzystać pomoce do pracy terapeutycznej?

² Autorami „Abecadła ucznia z dysleksją” są M. Rożyńska i D. Rożyński.

CELE

1. Zapobieganie trudnościom w nauce dzieci.
2. Uświadomienie rodzicom potrzeby wspomagania rozwoju i udzielania specjalistycznej pomocy dziecku z dysleksją rozwojową.

POMOCE

- M. Bogdanowicz, A. Adryjanek, M. Rożyńska, *Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców*, Gdynia 2007.
- M. Bogdanowicz, A. Adryjanek, *Uczeń z dysleksją w szkole. Poradnik nie tylko dla polonistów*, Gdynia 2004.
- I. Mańkowska, *Kreowanie rozwoju dziecka. Kinezylogia edukacyjna i inne nowoczesne metody terapeutyczne w praktyce*, Gdynia 2005.
- *Przewodnik dla nauczyciela klas IV–VI szkoły podstawowej*, oprac. R. Czabaj, Gdynia 2006.
- zeszyty ćwiczeń ORTOGRAFFITI, gry dydaktyczne pomocne w terapii pedagogicznej odpowiednie do wieku uczniów (loteryjki, PUS, „Karty ortomagiczne”, gry komputerowe itp.).
- film „Jak grać kartami ortomagicznymi”, Gdynia 2007.
- kserokopie wybranych materiałów dla rodziców.
- kalendarz „Sławne osoby z dysleksją”, (portrety wybitnych osób z dysleksją są dostępne na stronie www.ortograffiti.pl w dziale „Jak pomóc dziecku z dysleksją”).

PROWADZĄCY

- terapeuta, pedagog, psycholog, logopeda, wychowawca

PRZEBIEG SPOTKANIA

Zadania	Sposób realizacji	Pomoce	Czas trwania
I. Czynności wstępne, organizacyjne. Wprowadzenie do tematu.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przedstawienie tematu i celu spotkania. 2. Zaprezentowanie książki <i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i> pomocnej w zdobywaniu wiedzy o tym, jak wspierać ucznia dyslektycznego w domu. 3. Sprecyzowanie przez rodziców problemów, które chcieliby poruszyć w czasie spotkania; spisanie oczekiwań. 	<i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i>	5 min

<p>II. Miniwykład: Jak pracować z uczniem dyslektycznym w domu?³</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uświadomienie rodzicom potrzeby systematycznej pracy z dzieckiem dyslektycznym nad doskonaleniem czytania i pisania zarówno w szkole, jak i w domu oraz udzielenia mu skutecznej pomocy w zakresie korekcji opóźnień rozwoju psychomotorycznego. 2. Jak pomagać dziecku z dysleksją w nauce? <ul style="list-style-type: none"> • Preferowany styl uczenia się dziecka. • Zasady pracy z dzieckiem dyslektycznym. • Katalog pomysłów ułatwiających uczenie się. • Dobra organizacja otoczenia dziecka. • Ćwiczenia sprzyjające skutecznemu uczeniu się (m.in. ćwiczenia kinezylogii edukacyjnej, mapy myśli, ćwiczenia relaksacyjne). 3. Jak pracować z uczniem dyslektycznym w domu? <ul style="list-style-type: none"> • Odrabianie zadań domowych. • Utrwalanie poprawnej pisowni (w tym zastosowanie zeszytów z serii ORTOGRAFFITI oraz „Kart ortomagicznych”). • Recepty na dobre czytanie i pisanie (w tym zastosowanie kolorowych nakładek ułatwiających czytanie). • Jak przygotować dziecko do egzaminów (strategie uczenia się i powtarzania przed egzaminem, strategie podczas testu i egzaminu). 	<p><i>Uczeń z dysleksją w domu. Poradnik nie tylko dla rodziców</i></p> <p>kserokopie wybranych materiałów dla rodziców</p> <p>film „Jak grać kartami ortomagicznymi”</p>	<p>50 min</p>
<p>III. Dyskusja i sformułowanie wniosków.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wymiana spostrzeżeń z rodzicami, odpowiedzi na pytania. 2. Przedstawienie wniosków: <ul style="list-style-type: none"> • Dzieci z dysleksją mogą osiągać dobre wyniki w nauce, brać udział w olimpiadach, kończyć prestiżowe studia, jednak ich droga do sukcesu jest trudna i kosztuje wiele wyrzeczeń. Dziecko z dysleksją musi pracować o wiele więcej niż dziecko bez dysfunkcji, a wraz z nim rodzice. • Warto pamiętać, że jest wiele sławnych osób z dysleksją, których drogi do sukcesu były trudne i zawiłe. 	<p>kalendarz „Sławne osoby z dysleksją”</p>	<p>5 min</p>

³ Doboru treści dokonuje prowadzący w zależności od wieku uczniów, których dotyczy spotkanie.

Załącznik 8.

RAMOWY PROGRAM TERAPII DLA DZIECI Z GRUPY RYZYKA DYSLEKSJI Z KLAS 0–I SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Opracowała Małgorzata Rożyńska

I. Założenia organizacyjno-programowe

- Program jest opracowany dla uczniów z grupy ryzyka dysleksji klas 0 i I szkoły podstawowej.
- Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne odbywają się raz lub dwa razy w tygodniu.
- Jednostka terapeutyczna trwa:
  - do 30 minut na poziomie klasy 0,
  - do 45 minut na poziomie klasy I.
- Forma pracy – indywidualna lub grupowa.
- Liczba uczestników zajęć – do pięciu osób.

II. Kryteria doboru grupy terapeutycznej

Do zajęć kwalifikowani są uczniowie ryzyka dysleksji: diagnozowani za pomocą Skali Ryzyka Dysleksji M. Bogdanowicz lub badani w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Do zajęć włącza się również uczniów niediagnozowanych na podstawie ukierunkowanego dialogu, ćwiczeń, obserwacji dziecka prowadzonej przez nauczyciela i terapeutę, która obejmuje: jego zachowanie, zdolność skupienia uwagi, poziom rozwoju mowy (sposób mówienia i konstruowania wypowiedzi), umiejętność syntezy i analizy słuchowej, poziom koordynacji ruchowej, poziom umiejętności manualnych i grafomotoryki na podstawie wykonanych prac. Pomocnym narzędziem do prowadzenia obserwacji jest test *Badanie Gotowości Szkolnej Sześcioletków* opracowany przez CMPPP oraz komplet materiałów diagnostycznych opracowanych przez E. Tryzno *Diagnoza edukacyjna dzieci 6-, 7- letnich rozpoczynających naukę*. Kwalifikacji uczniów do zajęć dokonuje się w porozumieniu z wychowawcą oraz rodzicami uczniów.

III. Cele terapeutyczne programu

1. Stymulowanie i usprawnianie funkcji percepcyjno-motorycznych.
2. Doprowadzenie do umiejętności poprawnego mówienia, czytania i pisanie (pod względem kaligraficznym i ortograficznym).
3. Udzielanie pomocy psychoterapeutycznej zmierzającej do wyrównywania braków edukacyjnych.
4. Rozwijanie emocjonalno-społecznej i motywacyjnej sfery rozwoju dziecka.

5. Wdrażanie do aktywności w realizowaniu zadań terapeutycznych w szkole i w domu.
6. Wyzwolenie potencjalnych możliwości i zainteresowań dziecka oraz wzmacnianie jego mocnych stron.
7. Nawiązanie przyjaznych kontaktów w relacji terapeuta–dziecko.
8. Systematyczna współpraca z rodzicami i nauczycielami prowadząca do ujednolicenia oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych.

IV. Metody pracy z uczniami

Pokaz, obserwacja, praktyczne działanie, elementy Metody Dobrego Startu, elementy kinezylogii edukacyjnej, metody aktywizujące (m.in. skutecznego porozumiewania się, rozwijania sprawności umysłowych), elementy dramy, techniki relaksacyjne (m.in. opowiadanie relaksacyjne, elementy wizualizacji i arteterapii), techniki zapamiętywania i koncentracji, rozmowa psychoterapeutyczna.

V. Zadania terapeutyczne

1. Integracja zespołu.
2. Wdrażanie do przestrzegania norm i zasad obowiązujących w pracy zespołowej (m.in. doskonalenie umiejętności prawidłowej komunikacji interpersonalnej).
3. Niwelowanie napięć emocjonalnych.
4. Stwarzanie okazji do odnoszenia sukcesu i poznawania swoich mocnych stron.
5. Usprawnianie funkcji percepcyjno-motorycznych oraz doskonalenie umiejętności szkolnych.

Zadanie terapeutyczne	Ćwiczenia według działań programu terapii	Sposoby osiągania celów – przykłady ćwiczeń
Usprawnianie funkcji słuchowo-językowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie wrażliwości słuchowej. ✓ Ćwiczenia słuchu fonetycznego i fonemowego. ✓ Doskonalenie umiejętności różnicowania głosek, dokonywania operacji na cząstkach fonologicznych. ✓ Ćwiczenia rozwijające mowę pod względem poprawności artykulacyjnej. ✓ Ćwiczenia analizy i syntezy słuchowej mowy. ✓ Utrwalanie pamięciowych mechanizmów mowy. ✓ Wzbogacanie słownika czynnego i biernego. ✓ Praca nad poprawnością gramatyczną i logiczną ustnych wypowiedzi. ✓ Doskonalenie pamięci i spostrzegawczości słuchowej. ✓ Doskonalenie kompetencji komunikacyjnych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Rozpoznawanie dźwięków pochodzących z otoczenia, środowiska przyrodniczego. – Różnicowanie, rozpoznawanie natężenia i częstotliwości dźwięków. – Rozpoznawanie dźwięków mowy własnej i innych osób (reagowanie ruchem ciała, klaśnięciem w dłoń na określoną głoskę, wskazywanie właściwego obrazka w czasie słuchania tekstu, wskazywanie właściwego obrazka spośród dwóch, których nazwy różnią się jednym fonemem (np. kosa–koza). – Ćwiczenia ortofoniczne i muzyczne (powtarzanie głosek po usłyszeniu prawidłowego wzoru podanego przez terapeutę, powtarzanie głosek o podobnym brzmieniu w zestawieniach, sprawdzanie reakcji dziecka na czas trwania głoski, rozpoznawanie wysokości tonu wypowiedzianej głoski, sprawdzanie reakcji dziecka na niewłaściwie wymówione głoski). – Rozpoznawanie głosek w nagłosie, śródgłosie i wygłosie (na podstawie nazw obrazków i usłyszanych wyrazów). – Wskazywanie, segregowanie przedmiotów i obrazków według podanej sylaby lub głoski. – Dobieranie obrazków, wyrazów do podanej sylaby lub głoski. – Wyodrębnianie w słowach kolejnych sylab, głosek, liczenie ich. – Łączenie głosek, sylab w słowa. – Zestawianie schematu budowy dźwiękowej wyrazu z obrazkiem. – Modelowanie wyrazu za pomocą nakrywek i liter. – Wskazywanie miejsca głoski na schemacie. – Czytanie sylab w dłuższych i krótszych ekspozycjach. – Czytanie wyrazów sylabami, później całościowo. – Samodzielne tworzenie wyrazów z podanych sylab. – Tworzenie wyrazów z pierwszych i ostatnich głosek nazw obrazków. – Przekształcanie wyrazów przez zmianę głosek w różnych położeniach (rok–rak–sok). – Powtarzanie wyrazów, zdań, opowiadań. – Podział zdania na wyrazy. Liczenie wyrazów w zdaniu. – Układanie zdania z podanych wyrazów. – Odtwarzanie rytmu i wiązanie go z układem przestrzennym. – Uściślanie rozumienia znaczenia słów. – Uściślanie rozumienia zdań, w tym określeń czynności i związków gramatyczno-logicznych między słowami. – Rozumienie poleceń, pytań, dłuższych wypowiedzi i opowiadań. – Ćwiczenia w nadawaniu mowy i doskonalenie form wypowiedzi ustnych. – Pamięciowe opanowywanie rymowanek, wierszy, nazw pór roku, nazw dni tygodnia, ciągów liczbowych.

Usprawnianie motoryki dużej oraz ogólnej koordynacji ruchowej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój ruchów wielkich. ✓ Usprawnienie manipulacji przedmiotami. ✓ Doskonalenie koordynacji ruchów całego ciała. 	<ul style="list-style-type: none"> – Zabawy z elementami płynnych ruchów obu ramion (toczenie, pełzanie, rzucanie, chwytanie, odbijanie). – Zabawy z elementami rytmicznych ruchów zmiennych obu ramion. – Manipulowanie różnymi przedmiotami (skakanka, balon, piłka, woreczek, kule papierowe). – Kreślenie dużych płynnych ruchów różnego typu linii (w powietrzu, na tablicy, na dywanie, na dużym arkuszu papieru, gazecie). – Chodzenie po linii (narysowanej kredą, po sznurze). – Usprawnianie czynności samoobsługowych <ul style="list-style-type: none"> – zapinanie guzików, zawiązywanie, sznurowanie. – Ćwiczenia kierowania ruchów do celu.
Doskonalenie sprawności manualnej, grafomotoryki	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Usprawnianie czynności manualnych. ✓ Usprawnianie małych grup mięśniowych dłoni i palców. ✓ Wyrobienie umiejętności prawidłowego trzymania i posługiwania się narzędziem pisarskim. ✓ Wdrażanie do dokładności, staranności i precyzji w zakresie ruchów pisarskich. ✓ Wdrażanie do stosowania ćwiczeń relaksacyjnych uwalniających z napięcia mięśniowego rąk. 	<ul style="list-style-type: none"> – Ćwiczenia rytmu, czyli cykliczności napięć i rozluźnień mięśni zaangażowanych w czynności ruchowe (ugniatanie gąbczastych piłeczek i gumowych krążków, przypinanie klamerek, ugniatanie foliowych poduszczek napełnionych powietrzem). – Ćwiczenia płynności, czyli stopniowego przechodzenia między napięciami uwzględniającymi zwolnienia i przyspieszenia. – Ćwiczenia wytwarzające koordynację obu rąk i koordynację wzrokowo-ruchową, wdrażanie do kontroli wykonywanego ruchu (wycinanka, wydzieranka, pogrubienia konturów, rozcinanie, rozdzieranie, przewlekanie, haftowanie na tekturze, nawlekanie, zwijanie, przekłuwanie, toczenie, rzucanie, ugniatanie). – Ćwiczenia podnoszące poziom graficzny pisma <ul style="list-style-type: none"> – od dużych powierzchni do miniatury (malowanie farbami na dużych płaszczyznach) w pozycji stojącej, siedzącej. – Kreślenie linii płynnym ruchem w powietrzu, na tablicy, na papierze, z zachowaniem kierunku od prawej do lewej i z góry na dół. – Ćwiczenia płynnych, rytmicznych, postępujących ruchów pisarskich. – Precyzyjne wykonywanie czynności grafomotorycznych w obrębie wyznaczonych konturów, linii, po śladzie, kreślenie odręczne figur mających różne kształty, proporcje i położenie przestrzenne. – Kreślenie bez odrywania ręki zróżnicowanych wieloelementowych symboli graficznych. – Ćwiczenia i zabawy relaksacyjne, rozmachowe <ul style="list-style-type: none"> – rozluźniające rękę piszącą. – Zastosowanie nasadki na przybór do pisania w sytuacji nieprawidłowego chwytu i zbyt dużego nacisku na przybór podczas pisania¹.

¹ Nasadka ułatwiająca pisanie Wydawnictwa Harmonia.

Zadanie terapeutyczne	Ćwiczenia według działań programu terapii	Sposoby osiągnięcia celów – przykłady ćwiczeń
Usprawnianie funkcji wzrokowej oraz orientacji przestrzennej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Usprawnianie analizatora wzrokowego. ✓ Ćwiczenie pamięci i spostrzegawczości wzrokowej na materiale obrazkowym geometrycznym, literopodobnym i literowym. ✓ Usprawnianie koordynacji wzrokowo-ruchowej. ✓ Ćwiczenia orientacji w schemacie ciała i przestrzeni. 	<ul style="list-style-type: none"> – Dobieranie figur geometrycznych ze względu na kształt, wielkość, barwę, grubość. – Wyszukiwanie obrazków, figur, liter wśród innych, w tle, w tekście/obrazie nakładającym się na siebie (domina, loteryjki, puzzle, karty, programy komputerowe). – Segregowanie obrazków w grupy tematyczne. – Wyszukiwanie różnic i podobieństw między obrazkami. – Dobieranie par jednakowych obrazków. – Dobieranie obrazków do ich konturów. – Utrwalanie obrazu graficznego liter. – Kształcenie orientacji w schemacie ciała: <ul style="list-style-type: none"> - określanie lewa i prawa ręka, wyznaczenie osi symetrii, - na lewo od osi ciała wszystkie części ciała są „lewe”, zaś na prawo – „prawe”, - rzutowanie schematu ciała (prawo–lewo) w przestrzeń i pokazywanie, co znajduje się na prawo (to okno jest na prawo, bo po mojej prawej ręce), a co na lewo od jego osoby (to okno jest na lewo, bo po mojej lewej ręce). – Kształcenie orientacji w przestrzeni oraz na kartce papieru, w zeszycie. – Układanie zabawek lub obrazków według instrukcji słownej (po lewej, po prawej, na górze, na dole, za, przed). – Wskazywanie przedmiotów i obrazków o określonym położeniu, samodzielne określanie położenia. – Odtwarzanie z pamięci układów elementów (obrazków, figur geometrycznych). – Rozpoznawanie zamian ilościowych i jakościowych w układach elementów. – Układanie z części obrazków, figur geometrycznych i liter. – Dobieranie części do całego obrazka. – Układanie obrazków w szeregu według kolejności, w jakiej były eksponowane. – Układanie kompozycji z figur geometrycznych według wzoru, z pamięci lub instrukcji słownej. – Kończenie rozpoczętych rysunków. – Układanie kompozycji przestrzennych z klocków, kółeczek, patyczków, materiałów przyrodniczych.
Doskonalenie umiejętności czytania i pisania	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój umiejętności czytania i pisania na etapie litery, głoski. 	<ul style="list-style-type: none"> – Utrwalanie biernej znajomości liter alfabetu: <ul style="list-style-type: none"> - wyszukiwanie liter w tle, - składanie liter z pociętych części, - rozpoznawanie i nazywanie liter pisanych i drukowanych, - wyszukiwanie liter w tekstach, gazetach (zamalowanie, wycinanie, podkreślanie), - wyszukiwanie liter napisanych różnymi kolorami, różnej wielkości i czcionce, w różnym położeniu, nałożonych na siebie, ukrytych w tle, - segregowanie liter (zapisanych na klockach, na kartonikach, ruchomy alfabet),

		<ul style="list-style-type: none"> - dobieranie liter wielkich do małych, pisanych do drukowanych, - dobieranie liter do obrazków, - lepienie liter z plasteliny, - wypełnianie konturów liter plasteliną, kawałeczkami papieru itp., - malowanie, wycinanie, stemplowanie liter, - dopisywanie brakujących elementów do podanych kształtów: kresek, owali, lasek itp., - Polisensoryczne opracowanie i utrwalenie liter, głosek (samogłoski i spółgłoski). - Pisanie liter za pomocą różnych narzędzi do pisania (pisaki, kredki, farby, węgiel, kreda) na dużych formatach papieru, gazetach. - Pisanie palcem na tackach z kaszą manną, piaskiem (MDS). - Pisanie palcem po literach pokrytych chropowatą fakturą (wygrubione z tła). - Pisanie liter w liniaturze po śladzie oraz według wzoru z uwzględnieniem: miejsca wejścia do litery, kierunku pisania, poprawnego łączenia liter, pisania ruchem całościowym. - Pisanie liter przy piosence („Od piosenki do literki” MDS²). - Wyodrębnianie głosek w nagłosie, wygłosie i śródgłosie. - Rozpoznawanie głosek w nazwach obrazków, przedmiotów. - Dobieranie obrazków do podanej głoski. - Ustalanie miejsca głoski w wyrazach. - Oznaczanie głosek na modelach wyrazów. - Praca nad poprawnością i płynnością czytania, analiza metodą ślizgania na literach (zastosowanie klocek dydaktycznych B. Ročławskiego).
	<p>✓ Rozwój umiejętności czytania i pisania na etapie sylaby.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Tworzenie sylab (łączenie spółgłosek z samogłoskami i samogłosek ze spółgłoskami). - Czytanie sylab, wyszukiwanie ich w wyrazach. - Liczenie sylab w wyrazach. - Czytanie sylab w krótkich ekspozycjach. - Dobieranie obrazków do sylab i sylab do obrazków. - Pisanie sylab po śladzie, według wzoru, z pamięci z zachowaniem zasad kształtnego pisania: prawidłowy kierunek pisania, łączenie liter, rozmieszczenie liter w liniaturze, jednolite pochylenie.
	<p>✓ Rozwój umiejętności czytania i pisania na etapie wyrazu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Tworzenie wyrazów z sylab otwartych dwuliterowych. - Tworzenie i odczytywanie wyrazów przez łączenie identycznych sylab. - Tworzenie trzyliterowych sylab zamkniętych. - Czytanie i pisanie dowolnych wyrazów trzyliterowych. - Dobieranie wyrazów do obrazków. - Dobieranie początkowej lub końcowej sylaby do obrazka. - Podział wyrazów na sylaby z zaznaczeniem sylaby kolorami, falami. - Przepisywanie wyrazów ze wzoru (wzory liter pisanych). - Pisanie wyrazów z wybraną literą w różnych pozycjach.

² M. Bogdanowicz, M. Barańska, E. Jakacka, *Metoda Dobrego Startu. Od piosenki do literki*, Gdańsk 2005.

Zadanie terapeutyczne	Ćwiczenia według działań programu terapii	Sposoby osiągania celów – przykłady ćwiczeń
		<ul style="list-style-type: none"> – Podział zdań na wyrazy. Liczenie wyrazów w zdaniu. – Analiza i synteza zdań z użyciem budowy dźwiękowej. – Zaznaczanie wielkiej litery na początku i kropki na końcu zdania.

Załącznik 9.

RAMOWY PROGRAM TERAPII DO PRACY Z UCZNIAMI KLAS II–III SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Opracowała Małgorzata Rożyńska

I. Założenia organizacyjno-programowe

- Program jest opracowany dla uczniów z grupy ryzyka dysleksji klas II i III szkoły podstawowej.
- Zajęcia korekcyjno-kompensacyjne odbywają się dwa razy w tygodniu.
- Jednostka terapeutyczna trwa 45 minut.
- Forma pracy – indywidualna lub grupowa.
- Liczba uczestników zajęć – do pięciu osób.

II. Kryteria doboru grupy terapeutycznej

Do zajęć kwalifikowani są uczniowie ryzyka dysleksji: diagnozowani za pomocą Skali Ryzyka Dysleksji M. Bogdanowicz lub badani w poradni psychologiczno-pedagogicznej. Do zajęć włącza się również uczniów niediagnozowanych na podstawie ukierunkowanego dialogu, ćwiczeń, obserwacji dziecka prowadzonej przez nauczyciela i terapeutę, która obejmuje: jego zachowanie, zdolność skupienia uwagi, poziom rozwoju mowy (sposób mówienia i konstruowania wypowiedzi), umiejętność syntezy i analizy słuchowej, poziom koordynacji ruchowej, poziom umiejętności manualnych i grafomotoryki na podstawie wykonanych prac. Kwalifikacji uczniów do zajęć dokonuje się w porozumieniu z wychowawcą oraz rodzicami uczniów.

III. Cele terapeutyczne programu

1. Stymulowanie i usprawnianie funkcji percepcyjno-motorycznych.
2. Doprowadzenie do umiejętności poprawnego mówienia, czytania i pisanie (pod względem kaligraficznym i ortograficznym).

3. Udzielanie pomocy psychoterapeutycznej zmierzającej do wyrównywania braków edukacyjnych.
4. Rozwijanie emocjonalno-społecznej i motywacyjnej sfery rozwoju dziecka.
5. Wdrażanie do aktywności w realizowaniu zadań terapeutycznych w szkole i w domu.
6. Wyzwolenie potencjalnych możliwości i zainteresowań dziecka oraz wzmacnianie jego mocnych stron.
7. Nawiązanie przyjaznych kontaktów w relacji terapeuta–dziecko.
8. Systematyczna współpraca z rodzicami i nauczycielami prowadząca do ujednolicenia oddziaływań dydaktyczno-wychowawczych.

IV. Metody pracy z uczniami

Pokaz, obserwacja, praktyczne działanie, elementy Metody Dobrego Startu, elementy kinezylogii edukacyjnej, metody aktywizujące (m.in. Skutecznego porozumiewania się, rozwijania sprawności umysłowych), elementy dramy, techniki relaksacyjne (m.in. opowiadanie relaksacyjne, elementy wizualizacji i arteterapii), techniki zapamiętywania i koncentracji, rozmowa psychoterapeutyczna.

V. Zadania terapeutyczne

1. Integracja zespołu.
2. Wdrażanie do przestrzegania norm i zasad obowiązujących w pracy zespołowej (m.in. doskonalenie umiejętności prawidłowej komunikacji interpersonalnej).
3. Niwelowanie napięć emocjonalnych.
4. Stwarzanie okazji do odnoszenia sukcesu i poznawania swoich mocnych stron.
5. Usprawnianie funkcji percepcyjno-motorycznych oraz doskonalenie umiejętności szkolnych.

Zadanie terapeutyczne	Ćwiczenia według działań programu terapii	Sposoby osiągnięcia celów – przykłady ćwiczeń
Usprawnianie funkcji słuchowo-językowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie wrażliwości słuchowej. ✓ Ćwiczenia słuchu fonetycznego. ✓ Ćwiczenia analizy i syntezy słuchowej mowy. ✓ Doskonalenie umiejętności różnicowania głosek, dokonywania operacji na cząstkach fonologicznych. ✓ Ćwiczenia rozwijające mowę pod względem poprawności artykulacyjnej. 	<ul style="list-style-type: none"> – Różnicowanie, rozpoznawanie natężenia i częstotliwości dźwięków. – Rozpoznawanie dźwięków mowy własnych i innych osób, ćwiczenia ortofoniczne i muzyczne. – Rozpoznawanie linii intonacyjnej w zdaniach (zdanie twierdzące, pytające, rozkazujące). – Powtarzanie zdań, opowiadań. – Układanie zdania z podanych wyrazów.

Zadanie terapeutyczne	Ćwiczenia według działań programu terapii	Sposoby osiągnięcia celów – przykłady ćwiczeń
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Utrwalanie pamięciowych mechanizmów mowy. ✓ Wzbogacanie słownika czynnego i biernego. ✓ Praca nad poprawnością gramatyczną i logiczną ustnych wypowiedzi. ✓ Doskonalenie pamięci i spostrzegawczości słuchowej. ✓ Doskonalenie kompetencji komunikacyjnych. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wyodrębnianie kolejnych głosek, podawanie liczby głosek w wyrazie i wyrazu na podaną liczbę głosek. Łączenie głosek w słowa z utrudnieniem (np. po każdej podanej przez terapeutę głosce następuje kłaśnięcie w dłonie). – Czytanie sylab w krótszych ekspozycjach. – Czytanie wyrazów sylabami, a następnie całościowo. – Samodzielne tworzenie wyrazów z sylab. – Tworzenie wyrazów z pierwszych lub ostatnich głosek nazw obrazków, a także przez dodawanie i opuszczanie lub zastępowanie głosek. – Przekształcanie wyrazów przez zmianę głosek w różnych położeniach (rok–rak–sok). – Tworzenie wyrazów za pomocą rebusów. – Wyodrębnianie ukrytego wyrazu w podanym wyrazie (zlew). – Łączenie w pary rymujących się wyrazów. – Odtwarzanie, na przykład za pomocą figur geometrycznych, rysunku, słuchowo zaprezentowanych układów rytmicznych. – Uściślanie rozumienia znaczenia słów. – Uściślanie rozumienia zdań, w tym określeń czynności i związków gramatyczno-logicznych między słowami. – Słuchanie treści poleceń, pytań, dłuższych wypowiedzi przekazywanych ustnie lub odtwarzanych z taśmy. – Opowiadanie treści obrazka, historyjek obrazkowych. – Pamięciowe opanowywanie wierszy, nazw dni tygodnia, nazw miesięcy, ciągów liczbowych, tabliczki mnożenia.
Usprawnianie motoryki dużej oraz ogólnej koordynacji ruchowej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój ruchów wielkich. ✓ Usprawnienie manipulacji przedmiotami. ✓ Doskonalenie koordynacji ruchów całego ciała. ✓ Ćwiczenia pamięci ruchowej. 	<ul style="list-style-type: none"> – Zabawy z elementami płynnych ruchów obu ramion (rzucanie, chwytanie, odbijanie). – Zabawy z elementami rytmicznych ruchów zmiennych obu ramion. – Ćwiczenia kinezylogii edukacyjnej Dennisona (leniwe ósemki, słoń, ruchy naprzemienne, rysowanie oburącz). – Manipulowanie różnymi przedmiotami (skakanka, balon, piłka, woreczek, kule papierowe). – Ćwiczenia kierowania ruchów do celu. – Odtwarzanie z pamięci ćwiczeń ruchowych ułożonych w sekwencję ruchów.

<p>Doskonalenie sprawności manualnej, grafomotoryki</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Usprawnianie czynności manualnych. ✓ Usprawnianie małych grup mięśniowych dłoni i palców. ✓ Ćwiczenia motoryki ręki piszącej. ✓ Utrwalanie prawidłowego trzymania i posługiwania się narzędziem pisarskim. ✓ Wdrażanie do stosowania ćwiczeń relaksacyjnych uwalniających z napięcia mięśniowego rąk. ✓ Wdrażanie do dokładności, staranności i precyzji w zakresie ruchów pisarskich. 	<ul style="list-style-type: none"> – Ćwiczenia w montowaniu konstrukcji z elementów takich jak: patyczki, klocki, koraliki, klamerki. – Ćwiczenia rytmu, czyli cykliczności napięć i rozluźnień mięśni zaangażowanych w czynności ruchowe (ugniatanie piłeczek i krążków). – Ćwiczenia płynności, czyli stopniowego przechodzenia między napięciami uwzględniającymi zwolnienia i przyspieszenia. – Ćwiczenia stymulujące koordynację obu rąk i koordynację wzrokowo-ruchową, kształtowanie kontroli wykonywanego ruchu (wycinanie po linii prostej, falistej form geometrycznych, rysunków konturowych, liter, ugniatanie przedmiotów). – Precyzyjne wykonywanie czynności grafomotorycznych: rysowanie po śladzie, pogrubianie konturów, kreskowanie w obrębie wyznaczonych konturów, obrysowywanie szablonów, rysowanie labiryntów, kalkowanie i kopiowanie wzorów, łączenie kropek, dyktanda graficzne według instrukcji słownej, kreślenie odręczne figur mających różne kształty, proporcje i położenie przestrzenne. – Kreślenie bez odrywania ręki zróżnicowanych wieloelementowych symboli graficznych. – Samodzielne pisanie liter, sylab, wyrazów z zachowaniem kierunku pisania, miejsca rozpoczynania litery, łączenie poszczególnych elementów. – Ćwiczenia płynnych, rytmicznych, postępujących ruchów pisarskich. – Ćwiczenia poprawiające tempo pisania, pisanie liter: po 2, 3 i więcej jednym płynnym ruchem oraz zastosowanie zeszytów z węższą liniaturą¹. – Ćwiczenia i zabawy relaksacyjne pomagające w rozluźnieniu napięcia mięśniowo-stawowego piszącej ręki. – Zastosowanie <i>Kwestionariusza samooceny dla ucznia. Czy potrafię ładnie pisać?</i>²
---	---	--

¹ Zeszyty z węższą liniaturą Wydawnictwa Harmonia.

² Kwestionariusz samooceny dla ucznia. *Czy potrafię ładnie pisać?* oprac. M. Bogdanowicz, M. Rożyńska, A. Kasica.

Zadanie terapeutyczne	Ćwiczenia według działań programu terapii	Sposoby osiągnięcia celów – przykłady ćwiczeń
Usprawnianie funkcji wzrokowej oraz orientacji przestrzennej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Usprawnianie analizatora wzrokowego. ✓ Ćwiczenie pamięci i spostrzegawczości wzrokowej na materiale obrazkowym geometrycznym, literopodobnym i literowym. ✓ Usprawnianie koordynacji wzrokowo-ruchowej. ✓ Ćwiczenia orientacji w schemacie ciała i przestrzeni. 	<ul style="list-style-type: none"> – Wyszukiwanie obrazków, figur, liter wśród innych, tle, w tekście, obrazie nakładającym się na siebie (domina, loteryjki, puzzle, karty, programy komputerowe). – Wyszukiwanie różnic i podobieństw między obrazkami. – Dobieranie obrazków, wzorów, figur do ich konturów. – Rysowanie wzorów, przedmiotów według instrukcji słownej. – Łączenie w zbiory, pary takich samych liter, sylab, wyrazów. – Wyszukiwanie konturów figur, liter, cyfr, wyrazów narysowanych lub napisanych różnymi kolorami, różnej wielkości i czcionką, w różnym położeniu, nałożonych na siebie, ukrytych w tle. – Utrwalanie liter o podobnych graficznie kształtach: b–d–g–p, m–n–u. – Kształcenie orientacji w schemacie ciała - rzutowanie schematu lewa i prawa strona w odniesieniu do osób usytuowanych naprzeciwko (wskazanie prawej ręki lub lewego oka u osoby stojącej naprzeciwko). – Chodzenie po narysowanej, ułożonej ścieżce (różnorodnej, coraz trudniejszej układy) oraz rysowanie przebytej drogi (z otwartymi i zamkniętymi oczami). – Rozpoznawanie zamian ilościowych i jakościowych w układach elementów. – Układanie z części obrazków, figur geometrycznych i liter. – Układanie obrazków w szeregu według kolejności, w jakiej były eksponowane. – Rysowanie kompozycji geometrycznych, labiryntów według wzoru i instrukcji słownej. – Układanie obrazków, figur, liter według instrukcji słownej z użyciem określeń: prosto, po lewej, po prawej, nad, pod, przed, za, na dole. – Kończenie rozpoczętych rysunków.

Doskonalenie umiejętności czytania i pisania	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój umiejętności czytania i pisania na etapie litery, głoski. 	<ul style="list-style-type: none"> – Polisensoryczne opracowanie i utrwalenie liter, głosek o podobnym kształcie graficznym: d–b, p–g, m–n–u, l–t–ł oraz dwuznaków: <ul style="list-style-type: none"> - wyszukiwanie liter w tle, - składanie liter z pociętych części, - wyszukiwanie liter w tekstach, gazetach, - dobieranie liter wielkich do małych, pisanych do drukowanych, - dobieranie liter do obrazków, - dopisywanie brakujących elementów do podanych kształtów: kresek, owali, lasek itp., - pisanie liter za pomocą różnych narzędzi do pisania, - pisanie palcem po literach pokrytych chropowatą fakturą.
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój umiejętności czytania i pisania na etapie sylaby. 	<ul style="list-style-type: none"> – Czytanie sylab, wyszukiwanie ich w wyrazach. – Czytanie sylab w krótkich ekspozycjach. – Dobieranie obrazków do sylab i sylab do obrazków. – Pisanie sylab po śladzie, według wzoru, z pamięci z zachowaniem zasad kształtnego pisania: prawidłowy kierunek pisania, łączenie liter, rozmieszczenie liter w liniaturze, jednolite pochylenie.
	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój umiejętności czytania i pisania na etapie wyrazu. 	<ul style="list-style-type: none"> – Czytanie wyrazów 1-, 2- i wielosylabowych. – Dobieranie początkowej lub końcowej sylaby do obrazka. – Uzupelnienie brakujących liter, sylab w wyrazach. – Podział wyrazów na sylaby z zaznaczeniem sylaby kolorami, falami. – Dobieranie wyrazów do obrazków. – Tworzenie rodziny wyrazów. – Porządkowanie wyrazów według pierwszej i drugiej litery alfabetu. – Wyrabianie wrażliwości ortograficznej i wypracowanie nawyku pisania poprawnego pod względem ortograficznym: <ul style="list-style-type: none"> - opracowanie pisowni wyrazów z głoskami miękkimi: si, zi, ci, ni, dzi przed samogłoskami oraz ś, ć, ź, ń, dź przed spółgłoskami; - opracowanie pisowni wyrazów, w których litera „i” pełni podwójną funkcję: sylabotwórczą oraz zmiękczącą (zima, cicho, sito, cisza); - opracowanie pisowni wyrazów z „ó” wymiennym;

Zadanie terapeutyczne	Ćwiczenia według działań programu terapii	Sposoby osiągnięcia celów – przykłady ćwiczeń
		<ul style="list-style-type: none"> - opracowanie pisowni wyrazów z „rz” wymiennym; - opracowanie pisowni niektórych wyrazów z „h”; - opracowanie pisowni wyrazów z „ó” niewymiennym; - opracowanie pisowni wyrazów z „rz” niewymiennym; - opracowanie pisowni niektórych wyrazów z „ż”; - opracowanie pisowni zakończeń: -ów, -ówka, -uje; - opracowanie pisowni wyrazów z końcówką -arz; - opracowanie pisowni wyrazów z „ą”, „ę” w różnych pozycjach; - opracowanie pisowni wyrazów tracących dźwięczność; - opracowanie pisowni wielkiej litery w tytułach utworów, książek; - Zastosowanie pomocy dydaktycznych w utrwalaniu pisowni trudnych wyrazów (m.in. „Karty ortomagiczne”, gra komputerowa „Ortofrajda”).
	<p>✓ Rozwój umiejętności czytania i pisania na etapie zdania.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ćwiczenia utrwalające rozpoznawanie rzeczownika, czasownika i przymiotnika. - Zaznaczanie wielkiej litery na początku i kropki na końcu zdania. - Dobieranie zdań do obrazków. - Samodzielne układanie zdań do obrazków. - Układanie zdań z rozsypanki wyrazowej. - Uzupełnianie wyrazów w zdaniach z lukami. - Rozpoznawanie zdań oznajmujących, pytających i rozkazujących. - Przepisywanie zdań, pisanie zdań z pamięci i ze słuchu. - Praca nad poprawnością i płynnością czytania (czytanie sylabami, czytanie wyrazami). - Kształcenie czytania ze zrozumieniem. - Inscenizacja czytanego tekstu. - Rozwiązywanie krzyżówek, zagadek.

Załącznik 10.

PRZYKŁADOWY RAMOWY PROGRAM TERAPII DLA KLASY II–III GIMNAZJUM

Opracowała Renata Czabaj

I. Założenia organizacyjno-programowe

- Program jest przeznaczony dla uczniów klasy II i III gimnazjum.
- Terapia trwa dwa lata.
- Zajęcia odbywają się raz w tygodniu.
- Jednostka terapeutyczna liczy 90 minut.
- Przewidywaną formą pracy jest głównie praca grupowa.
- Liczba uczestników to cztery osoby.

II. Kryteria doboru grupy terapeutycznej

Przy tworzeniu zespołu należy uwzględnić w zasadzie jedno podstawowe kryterium – jest nim kryterium wieku. Dobierając uczestników zajęć, musimy pamiętać, aby byli to uczniowie w tym samym wieku. Niekorzystne jest łączenie w jednej grupie uczniów młodszych ze starszymi. Terapeuta, oprócz intensywnej pracy stymulującej poszczególne funkcje percepcyjno-motoryczne, musiałby pamiętać o eliminowaniu stresu i rozładowywaniu napięć emocjonalnych, które mogłyby stwarzać uczniowie źle dobrani wiekowo.

Przy doborze członków grupy nie możemy się kierować jednorodnością zaburzonych funkcji. Na każdych zajęciach powinny występować ćwiczenia, które będą stymulowały percepcję wzrokową, słuchową, orientację w przestrzeni, grafomotorykę i koordynację wzrokowo-słuchowo-ruchową, dlatego w jednej grupie mogą ćwiczyć uczniowie o różnorodnych dysfunkcjach.

Ze względów organizacyjnych lepiej jest tworzyć grupy o parzystej liczbie uczestników, ponieważ wiele ćwiczeń w trakcie zajęć grupowych wykonuje się w parach. W wypadku nieparzystej liczby uczniów w grupie terapeuta, prowadząc zajęcia, często musi w nich współuczestniczyć jako para dla ucznia. Według rozporządzenia MENiS o pomocy psychologiczno-pedagogicznej ze stycznia 2003 roku liczba uczestników grupy terapeutycznej powinna wynosić do 5 osób. Z doświadczenia wiem, że dobrym zespołem, z którym można realizować wszystkie założenia programowe terapii, jest grupa sześćoosobowa. Początkujący terapeuta może rozpocząć pracę z zespołem czteroosobowym.

III. Mocne strony uczestników terapii grupowej

- Inteligencja na poziomie ponadprzeciętnym.
- Właściwa motywacja do pracy.

- Dobrze wykształcone myślenie logiczne, artykulacja prawidłowa.
- Dobra koncentracja uwagi.
- Znajomość norm moralnych i społecznych.

IV. Słabe strony

- Liczne błędy ortograficzne.
- Duże napięcie emocjonalne towarzyszące czynnościom czytania i pisania.
- Słaba spostrzegawczość wzrokowa i słuchowa.
- Obniżona słuchowa pamięć fonologiczna.
- Niski poziom graficzny pisma.
- Słabe rozumienie czytanego tekstu.
- Skrzyżowana lateralizacja.
- Wolne tempo pracy.

Na podstawie mocnych i słabych stron ucznia opracowujemy program terapii.

V. Główne cele terapeutyczne opracowane na podstawie wymienionych mocnych stron ucznia

- Usprawnienie funkcji percepcyjno-motorycznych na materiale ortograficznym.
- Niwelowanie napięć emocjonalnych.
- Praca nad poczuciem własnej wartości.
- Motywowanie do podejmowania zadań o różnym stopniu trudności.
- Wypracowanie nawyków poprawnego pisania i czytania ze zrozumieniem.
- Poprawa komunikacji interpersonalnej.

W uzyskaniu dobrych efektów w pracy terapeutycznej pomocne jest zawarcie kontraktu pomiędzy terapeutą, uczniami i rodzicami. Warunkiem powodzenia będzie współpraca z rodzicami oraz monitorowanie postępów uczniów w szkole.

VI. Metody pracy terapeutycznej

Będą to głównie metody słowne, praktycznego działania, czyli pisanie, rysowanie, czytanie, ćwiczenie pamięci. Ponadto elementy kinezylogii edukacyjnej, wizualizacja, słowa „haki”, metoda zakładek, muzykoterapia, arteterapia, drama, elementy myślenia twórczego, elementy pedagogiki zabawy. Metody te zostały szerzej omówione w publikacji Izabeli Mańkowskiej *Kreowanie rozwoju dziecka. Kinezylogia edukacyjna i inne nowoczesne metody terapeutyczne w praktyce*, Gdynia 2005.

Realizację poszczególnych zadań wspomagają między innymi odpowiednio dobrane pomoce. Mogą to być zarówno pomoce dostępne na rynku, jak i wykonane przez terapeutę lub uczniów.

Oto wykaz niezbędnych pomocy terapeutycznych, jakie powinny znajdować się w gabinecie terapeuty: zestaw wielu różnej wielkości i różnego kroju liter, słowniki ortograficzne, gry dydaktyczne, gry ortograficzne, klocki, układanki mozaiki, pangramy, układanki konstrukcyjne, woreczki, tacki z piaskiem, loteryjki, domina, dyktanda graficzne, krzyżówki, teksty do czytania, zeszyty do ćwiczeń grafomotorycznych, kolorowanki, klej, nożyczki, kredki, plastelina lub modelina, komputer, programy komputerowe, płyty CD lub taśmy magnetofonowe z muzyką, magnetofon lub odtwarzacz CD, instrumenty perkusyjne, piłeczki, kosze, skakanki, mapy, tarcze, plansze i plakaty z zasadami pisowni. Bazę do pracy stanowią zeszyty z serii ORTOGRAFFITI Jolanty Studnickiej. Znakomitą inspiracją do ćwiczeń będzie również zeszyt *Rebusomania* Tadeusza Henryka Polańskiego.

VII. Zadania terapeutyczne

1. Integracja zespołu.
2. Budowanie więzi między grupą i terapeutą.
3. Eliminowanie stresu i napięć emocjonalnych.
4. Stwarzanie okazji do odnoszenia sukcesu.
5. Usprawnienie funkcji percepcyjno-motorycznych:
  - w sferze wrażliwości słuchowej:
    - ✓ kształcenie wrażliwości słuchowej, stymulacja słuchu fonemowego,
    - ✓ ćwiczenie pamięci fonologicznej,
    - ✓ ćwiczenie koncentracji uwagi,
    - ✓ ćwiczenie wzbogacające słownik czynny i bierny;
  - w sferze wzrokowej:
    - ✓ usprawnienie analizatora wzrokowego,
    - ✓ ćwiczenie pamięci i spostrzegawczości wzrokowej,
    - ✓ usprawnienie koordynacji wzrokowo-ruchowej;
  - w sferze ruchowej:
    - ✓ ćwiczenie motoryki piszącej ręki,
    - ✓ poprawa poziomu graficznego pisma,
    - ✓ utrwalenie orientacji w schemacie ciała i przestrzeni.
6. Usprawnienie techniki czytania.
7. Ćwiczenia w rozumieniu czytanej treści.
8. Wypracowanie nawyku pisania poprawnego pod względem ortograficznym.
9. Wdrażanie do autokorekty.
10. Wypracowanie umiejętności redagowania tekstów.

Zadanie terapeutyczne	Sposoby realizacji
<ol style="list-style-type: none"> 1. Integracja zespołu. 2. Budowanie więzi między grupą i terapeutą. 3. Eliminowanie stresu i napięć emocjonalnych. 4. Stwarzanie okazji do odnoszenia sukcesu. 	<p>Omówienie metod pracy i organizacji zajęć.</p> <p>Ustalenie zasad pracy w grupie, zapisanie ich w formie „Kodeksu postępowania”. Zawarcie kontraktu. Wstępny sprawdzian pisania i czytania. Ćwiczenia i gry integracyjne. Zabawy zręcznościowe. Zabawy z piłką.</p> <p>Nagradzanie, pochwała słowna, wzmocnienie pozytywne systematyczności, sumienności i wytrwałości. Rozmowy terapeutyczne. Ćwiczenia relaksacyjne. Zabawy stymulujące żądane zachowania. „Burza mózgów”. Elementy kinezylogii edukacyjnej.</p> <p>Pisanie ze słuchu należy przeprowadzić na wstępnych zajęciach z grupą, aby zorientować się, jakiego typu błędy popełniają uczniowie i jaki jest poziom graficzny ich pisma. Nauczyciel najpierw czyta cały tekst, a potem po kolei zdania. Dłuższe zdania powtarza. Po zakończeniu dyktowania czyta tekst ponownie, aby uczniowie mogli dokonać ewentualnych poprawek i wstawić znaki interpunkcyjne.</p>
<ol style="list-style-type: none"> 5. Usprawnienie funkcji percepcyjno-motorycznych: <ul style="list-style-type: none"> – w sferze wrażliwości słuchowej: <ul style="list-style-type: none"> ✓ kształcenie wrażliwości słuchowej, stymulacja słuchu fonemowego, ✓ ćwiczenie pamięci fonologicznej, ✓ ćwiczenie koncentracji uwagi, ✓ ćwiczenie wzbogacające słownik czynny i bierny; – w sferze wzrokowej: <ul style="list-style-type: none"> ✓ usprawnienie analizatora wzrokowego, ✓ ćwiczenie pamięci i spostrzegawczości wzrokowej, ✓ usprawnienie koordynacji wzrokowo-ruchowej; – w sferze ruchowej: <ul style="list-style-type: none"> ✓ ćwiczenie motoryki ręki piszącej, ✓ poprawa poziomu graficznego pisma, ✓ utrwalenie orientacji w schemacie ciała i przestrzeni. 	<p>Różnicowanie dźwięków dochodzących z otoczenia (odgłosy ulicy, odgłosy pracujących maszyn i urządzeń, odgłosy typowe dla przedmiotów wykonanych z różnych tworzyw). Rozpoznawanie dźwięków pochodzących ze środowiska przyrodniczego.</p> <p>Różnicowanie dźwięków nagranych na kasetę magnetofonową. Różnicowanie natężenia dźwięków. Różnicowanie słów podobnie brzmiących. Uściślenie różnych form wypowiedzi (opowiadanie, relacjonowanie przeżyć, rozmowa telefoniczna itp.). Ćwiczenie analizy i syntezy słuchowej. Zabawy w rymowanki. Nauka na pamięć fragmentu prozy. Zapamiętywanie metodą skojarzeń.</p> <p>Spostrzeganie szczegółów: różnic, podobieństw, braków na obrazkach, składanie obrazka z części. Spostrzeganie analityczno-syntetyczne, manipulowanie figurami geometrycznymi (domino, pangram, mozaika). Tworzenie z figur kompozycji według wzoru lub własnej inwencji. Spostrzeganie i różnicowanie liter, cyfr, znaków graficznych, porównywanie i różnicowanie, wyodrębnianie części z całości, czyli rozkładanie. Manipulowanie klockami. Pisanie z pamięci wyrazów, zdań. Szukanie słowa w słowie. Rozwiązywanie anagramów, rebusów. Szukanie w tekście określonych znaków graficznych. Układanie krzyżówek. Tworzenie skojarzeń wzrokowych. Wizualizacja. Gry typu „memory”. Elementy kinezylogii edukacyjnej. Dyktanda graficzne. Wykreślanki, wycinanki.</p> <p>Pisanie po śladzie. Zapisywanie w granicach liniatury. Pisanie ruchem płynnym bez odrywania ręki (słowa łańcuchowe). Kalkowanie, rysowanie, malowanie, lepienie. Ugniatanie kul ze starych gazet i rzucanie ich do celu. Zabawy zręcznościowe (np. nawlekanie koralik). Gry stolikowe. Przepisywanie, przektuwanie, cięcie po śladzie. Usprawnianie grafomotoryki metodą kinezylogiczną. Zabawy na orientację w schemacie ciała i przestrzeni. Dyktanda graficzne. Antyczne wzory – odtwarzanie z pamięci. Modelowanie płynności, rytmiczności, plastyczności i dokładności ruchów ręki przez kreślenie wieloelementowych symboli graficznych.</p>

<p>6. Usprawnienie techniki czytania. 7. Ćwiczenia w rozumieniu czytanej treści.</p>	<p>Ćwiczenie gałek ocznych w celu poszerzenia pola widzenia. Czytanie krótkich wyrazów i zdań. Uzupełnienie w zdaniu brakujących wyrazów. Układanie zdań z rozsypanek wyrazowych. Czytanie naprzemienne (terapeuta–uczeń). Czytanie z podziałem na role. Czytanie wyrazów w kolumnach. Rozwiązywanie zadań z <i>Rebusomanii</i> T. H. Polańskiego. Czytanie chóralne. Czytanie tekstu ze zrozumieniem odtwórczym (opowiadanie czytanej treści). Nadawanie tytułów akapitom. Czytanie tekstów napisanych różnym krojem pisma. Czytanie na czas. Tworzenie pytań do tekstów. Odpowiadanie na pytania dotyczące czytanego tekstu. Wykreślenie zbędnych wyrazów w tekście. Tworzenie planu ramowego i szczegółowego tekstu. Wykorzystanie elementów kinezylogii edukacyjnej dla poprawy umiejętności czytania.</p>
<p>8. Wypracowanie nawyku pisania poprawnego pod względem ortograficznym. 9. Wdrażanie do autokorekty. 10. Wypracowanie umiejętności redagowania tekstów.</p>	<p>Podanie uporządkowanej wiedzy na temat reguł ortograficznych. Tworzenie wyrazów pokrewnych. Praca na blokach ortograficznych. Stosowanie wizualizacji w zapamiętywaniu pisowni wyrazów. Układanie tekstów, opowiadań. Dobieranie wyrazów do odpowiednich modeli graficznych. Gry graficzne, anagramy, synonimy, piktogramy. Pisanie z pamięci. Pisanie ze słuchu. Pisanie samodzielne. Tworzenie rodziny wyrazów. Tworzenie słowniczków tematycznych. Rozwiązywanie rebusów, łamigłówek. Tworzenie notatek na określony temat. Pisanie listów, streszczeń, planów, instrukcji do gier. Pisanie liczebników. Pisownia skrótów.</p>

Przytoczone przykłady realizacji poszczególnych zadań należy traktować jako jedno z wielu. To terapeuta wie, dla jakiej grupy przygotowuje program, zna słabe i mocne strony swych podopiecznych.

Załącznik 11.

DOSTOSOWANIE WYMAGAŃ DO MOŻLIWOŚCI EDUKACYJNYCH UCZNIĄ

W naszym kraju obowiązują regulacje prawne zapewniające uczniowi z dysleksją równe szanse edukacyjne. Rozporządzenie MENiS z 7 stycznia 2003 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach oraz Rozporządzenie MENiS z 7 września 2004 r. (ze zmianami z 8 kwietnia 2005 r., 14 czerwca 2005 r. i 24 października 2005 r.) w sprawie warunków i sposobów oceniania uczniów słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów, sprawdzianów w szkołach publicznych zobowiązują nauczycieli do dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb ucznia, u którego stwierdzono trudności uniemożliwiające sprostanie tym wymaganiom. W przepisach jest mowa o dostosowaniu wymagań do psychofizycznych możliwości ucznia, a nie o ich obniżeniu. Dostosowanie wymagań to zastosowanie takich kryteriów egzekwowania wiedzy i umiejętności, które uwzględniają możliwości i ograniczenia oraz mocne strony rozwoju i funkcjonowaniu ucznia. Zatem nauczyciel, stosujący wobec

ucznia z dysleksją rozwojową łagodniejsze kryteria oceniania w zakresie tych sprawności i umiejętności, które sprawiają mu szczególne problemy, ma prawo wymagać od niego większego wkładu pracy w porównaniu z innymi uczniami. Stwierdzenie dysfunkcji nie zwalnia uczniów z obowiązków szkolnych. Przeciwnie: uczeń taki powinien wykazać się samodzielną pracą, wykonywać dodatkowe zadania i ćwiczenia, zalecone specjalnie dla niego, które pomogą mu w przezwyciężeniu trudności. Wyjątkową sytuacją, w której uczeń może być zwolniony z obowiązków szkolnych, jest rozpoznanie głębokiej dysleksji rozwojowej, co umożliwia zwolnienie go z nauki drugiego języka obcego. Decyzję tę podejmuje dyrektor szkoły na wniosek rodziców dziecka oraz na podstawie opinii poradni psychologiczno-pedagogicznej.

Język polski

Czytanie:

- ✓ Nie odpytywać ucznia z czytania głośnego przed zespołem klasowym. Powinien czytać tylko tekst opracowany w domu.
- ✓ Nie ponaglać tempa czytania. Nie wymagać czytania na czas. Uczeń potrzebuje dłuższego czasu na analizę i syntezę czytanego tekstu, powinien wykonywać te czynności w indywidualnym tempie.
- ✓ Nie należy zadawać większej ilości tekstu do czytania. Nauczyciel powinien wyznaczyć tylko fragment do czytania głośnego. Z tekstem dziecko może się zaznajomić, czytając go po cichu, może również przeczytać mu rodzic.
- ✓ Naukę wiersza rozłożyć na fragmenty i zezwolić na zaliczanie częściami.
- ✓ Zezwolić uczniowi na korzystanie z magnetofonu – w celu czytania nagranych lektur szkolnych.

Pisanie:

- ✓ Uczeń z dysleksją może popełniać błędy w samodzielnym pisaniu, pisaniu z pamięci, ze słuchu i przepisywaniu z tablicy. Mimo że zna reguły ortograficzne i gramatyczne, nie potrafi ich jednak zastosować.
- ✓ Nie omawiać błędów ucznia wobec całej klasy.
- ✓ W przypadku dysgrafii, umożliwić uczniowi pisanie prac kontrolnych na komputerze lub maszynie do pisania. W klasach V–VI zezwolić na pisanie pismem drukowanym. Jeśli nauczyciel nie jest w stanie odczytać pracy ucznia, to powinien to zrobić uczeń, wyjaśniając wszystkie wątpliwości ortograficzne.
- ✓ Zezwolić na stosowanie dyktafonu w celu sporządzenia notatki z lekcji.

- ✓ Przy ustalaniu ogólnej oceny z języka polskiego należy uwzględnić osiągnięcia z tego przedmiotu, to znaczy zdolność logicznego myślenia, wnioskowania, abstrahowania.
- ✓ W wypowiedziach słownych nie można brać pod uwagę słownictwa, ale wartość treściową.
- ✓ Przy ocenie prac pisemnych należy uwzględnić wartość merytoryczną pracy, umiejętność argumentacji i kompozycji. Błędy popełnione w pisaniu nie mogą obniżać wartości oceny.

Egzekwowanie wiadomości:

- ✓ Nie należy wywoływać ucznia do odpowiedzi przy tablicy – uczeń powinien odpowiadać z miejsca.
- ✓ Nie należy porównywać jego odpowiedzi z odpowiedziami innych uczniów.

Historia

- ✓ Prowadzić zajęcia w atrakcyjnej formie. Wykład uzupełniać filmami, ilustracjami.
- ✓ Stosować ćwiczenia w czytaniu map.
- ✓ Zezwolić na zastąpienie liczb rzymskich arabskimi.
- ✓ Wprowadzenie pojęć: wiek, tysiąclecie oraz częsta praca na osi czasu ułatwia poruszanie się po poszczególnych epokach i chronologiczne ich porządkowanie. Dzięki temu abstrakcyjne pojęcia ulegają konkretyzacji.
- ✓ Wspólne dokonywanie analiz tekstów źródłowych i tekstów zawartych w książce oraz w informacjach na mapkach doskonali umiejętność samodzielnej pracy z podręcznikiem. Uczeń uczy się, że ilustracja, obraz, mapka kryją bardzo dużo wiadomości, ułatwi to również naukę wyciągania wniosków.
- ✓ Skracać teksty, określać najważniejsze informacje.
- ✓ Dużym ułatwieniem i pomocą w opanowaniu materiału z zakresu historii mogą być:
  - metoda współczesniania wiadomości (nauczyciel wskazuje dzieciom przykłady znane im z życia, których początki mają źródło w historii),
  - streszczenia tematów (uczeń dostaje kartkę ze zsyntetyzowanym materiałem, zawarte są tam jedynie informacje najistotniejsze, które wiedzieć powinien) – ta metoda stosowana jest na trudniejszych lekcjach, tam gdzie materiał jest obszerniejszy, dzięki niej uczeń nie zniechęca się, jest przekonany, że może nauczyć się stosunkowo niedługiego tekstu.

- ✓ W czasie odpytywania stosować pytania naprowadzające, przywołujące dany temat na zasadzie skojarzeń, na przykład ilustracje analizowane na poprzednich lekcjach, lub odpytywać częściami wcześniej podzielony i omówiony z uczniem materiał.

Języki obce

- ✓ Dostosować tempo realizacji programu do zindywidualizowanych możliwości uczniów.
- ✓ Stosować metody polisensoryczne.
- ✓ Aktywizować uczniów poprzez stosowanie metod zabawowych.
- ✓ Korzystanie z różnych pomocy dydaktycznych: kasety audio i video, domina, zestawy PUS, barwne ilustracje, karty, taśmy magnetofonowe.
- ✓ Dobierać materiał zgodnie ze stanem aktualnych umiejętności ucznia.
- ✓ Nie oceniać za błędy w pisowni i nieestetyczne pismo.
- ✓ Wielokrotnie powtarzać wprowadzony materiał językowy.
- ✓ Ćwiczenia językowe muszą być krótkie, różnorodne, ciekawe i odnoszące się do różnych sytuacji – zapobiega to znudzeniu dziecka i zniechęcaniu się do pracy.
- ✓ Stosować stałe wzmocnienia pozytywne, często dowartościowywać i motywować pochwałą.
- ✓ Nie krytykować i nie osądzać negatywnie.

Przyroda

- ✓ Stosować metody poszukujące, obserwacyjne i badawcze. Ułatwia to dzieciom przyswojenie wiadomości.
- ✓ Należy mieć na uwadze zasadę stopniowania trudności oraz „od bliższego do dalszego”, czyli obserwacji i opisu najbliższego otoczenia przez przyrodę Polski aż do przyrody świata.
- ✓ Szczególnie przydatne i ważne jest wykonywanie prostych doświadczeń, prowadzenie hodowli oraz obserwacji. Nastawienie na działanie mobilizuje i aktywizuje uczniów do pracy.
- ✓ Pozostawić więcej czasu na naukę trudnych pojęć, symboli.
- ✓ Nie stosować map konturowych.
- ✓ Unikać wywoływania dziecka do mapy. Nie wymagać znalezienia z pamięci konkretnego punktu na mapie.
- ✓ Nie wyśmiewać, jeśli nie potrafi skojarzyć miejsca z częścią świata.
- ✓ Łagodniej oceniać wykresy, mapki, rysunki, które są mniej przejrzyste i mniej starannie wykonane.

- ✓ Przy zadawaniu prac klasowych czy zadań przeznaczonych do samodzielnego wykonania upewnić się, czy dziecko rozumie czytany tekst. Nie dyktować tekstu zadań, dziecko powinno dostać zadanie zapisane na kartce (uchroni je to przed błędnym zapisem danych, nadmiernym pośpiechem, popełnianiem błędów w pisaniu).
- ✓ Nie dyskwalifikować pracy z powodu złego wyniku arytmetycznego przy właściwym toku rozumowania – zapytać, jak dziecko rozwiązało zadanie.
- ✓ Zapisywać na tablicy obce nazwy.
- ✓ Przygotować na kartce zwarte polecenia do pracy grupowej.

Matematyka

- ✓ Nie dyskwalifikować zadań za błędy popełnione w rachunkach.
- ✓ Pozostawić więcej czasu na naukę tabliczki mnożenia lub nauczyć mnożenia na palcach.
- ✓ Upewnić się, że uczeń rozumie treść zadania.
- ✓ Wspólnie czytać i analizować treści zadania.
- ✓ Nie przyspieszać tempa rozwiązywania zadań.
- ✓ W nauce geometrii dać dziecku czas na ułożenie w wyobraźni zmian przestrzennych.
- ✓ Dostosować stopień trudności zadań do możliwości dziecka. Naukę geometrii prowadzić, wykorzystując metodę poglądową.
- ✓ Nie wywoływać ucznia do tablicy, który i tak wkłada w rozwiązanie zadania dużo wysiłku.
- ✓ Wygospodarować czas na spokojne wyjaśnienie przerabianego materiału. Na sprawdzianach przygotować więcej łatwiejszych zadań.
- ✓ Wprowadzić kolory do oznaczenia liczb dodatnich i ujemnych.

Zajęcia praktyczno-techniczne i plastyczne

- ✓ Docenić chęć pokonywania trudności, wysiłek i wytrwałość w działaniu, samodzielność, ład w miejscu pracy i porządek w działaniu.
- ✓ Zadanie dostosować do możliwości percepcyjnych ucznia, na przykład zezwolić na wykonanie konkretnej pracy w większym formacie.
- ✓ Pozostawić więcej czasu na wykonanie pracy.
- ✓ Okazać niezwykłą cierpliwość wobec uczniów borykających się z problemami o podłożu dyslektycznym.
- ✓ Dostarczać zadań plastycznych, które inspirują dzieci do podejmowania pracy.
- ✓ Stosować częste nagrody za zaangażowanie oraz działanie.

- ✓ Nie krytykować, stosować ocenę opisową każdej wykonanej i ukończonej pracy (ważne jest, aby dostrzec coś pozytywnego i podkreślać to, skupiać się na dobrych, nawet najdrobniejszych stronach pracy dziecka).
- ✓ Należy pamiętać, że zadania plastyczne usprawniają motorykę, koordynację wzrokowo-ruchową, nie należy więc z nich rezygnować, ale starać się, aby dziecko doprowadziło rozpoczętą pracę do całkowitego wykonania.
- ✓ Nie dopuszczać do tego, aby dziecko na zajęciach nic nie robiło.

Wychowanie fizyczne

- ✓ Indywidualne podejście do dziecka pozwala mu uwierzyć w siebie, dowartościować się, odważnie i wytrwale ćwiczyć.
- ✓ Treści oraz zadania dostosować do specjalnych zindywidualizowanych potrzeb dzieci.
- ✓ Należy przedstawić dzieciom jak najwięcej form aktywności fizycznej, tak aby mogły znaleźć i wybrać dyscyplinę najbardziej im przydatną, odpowiadającą.
- ✓ Poprzez wnikliwą obserwację, rozmowę z uczniem, zezwolić na jego własną inwencję i wykonanie ćwiczenia według jego pomysłu. Taka wiedza pozwala zrezygnować z niekorzystnych form aktywności.
- ✓ Uczniom nadrużliwym pozwolić na ich własną inicjatywę – nauczyciel koordynuje działania, sprawuje opiekę nad bezpieczeństwem i prawidłową formą wykonywania ćwiczeń.
- ✓ Należy odejść od ocen i stopni mierzonych i opartych o kategorie i zasady rywalizacji sportowej, a kierować się możliwościami psychofizycznymi ucznia i jego indywidualnymi postęпами (uczeń z dysleksją nie mieści się w żadnej tabelce).

Muzyka

- ✓ Stosować ćwiczenia nastawione na synchronizację ruchu z muzyką (na przykład wystukiwanie rytmu palcami, nogami, wyklaskiwanie).
- ✓ Dostosować program kształcenia do indywidualnych potrzeb dzieci.
- ✓ Należy każdy wysiłek dziecka zauważyć i docenić.
- ✓ Można odpytać dziecko ze znajomości tekstu piosenki, ale nie zmuszać go do odtworzenia melodii (zaśpiewania).
- ✓ Stosować rapowanie – ułatwia naukę tekstu.

OGÓLNE ZALECENIA DOTYCZĄCE POSTĘPOWANIA WOBEC UCZNIA Z DYSLEKSJĄ ROZWOJOWĄ

1. Oceniać osiągnięcia ucznia według jego aktualnych możliwości. Udzielać pochwały po każdej poprawnej odpowiedzi, natomiast unikać stawiania ocen za odpowiedzi słabe i nie na temat.
2. Oceniać wiadomości ucznia głównie na podstawie wypowiedzi ustnych.
3. Oceniać wysiłek ucznia, a nie efekty trudu włożonego w wykonanie zadania.
4. Dawać uczniom do zrozumienia, że oczekujesz większych osiągnięć.
5. Nie ponaglać tempa czytania czy pisania, uczeń potrzebuje więcej czasu na analizę i syntezę czytanego i pisanego tekstu (szczególnie na testach i sprawdzianach).
6. Cierpliwie czekać, aż uczeń odpowie. Jeżeli odpowie źle, należy naprowadzać go na trop prawidłowej odpowiedzi, zadając pytania pomocnicze.
7. Ograniczyć ilość zadawanego do nauki tekstu czytanki lub wybrać taki, aby był dostosowany do aktualnych umiejętności ucznia.
8. Zezwolić na pisanie ołówkiem, aby łatwiej było poprawić błędy.
9. Szczególną troską otoczyć uczniów leworęcznych (zadbać, aby mieli swobodę ruchów oraz odpowiednie ułożenie zeszytu i ręki przy pisaniu).
10. Upewnić się, czy uczeń zrozumiał odczytane złożone polecenia lub zadania tekstowe.
11. Stawiać jasno sformułowane pytania, nadmiar poleceń do wykonania w krótkim czasie wprowadza chaos informacyjny.
12. Odpytywać z miejsca, gwałtowne wywołanie do tablicy zwiększa napięcie emocjonalne i utrudnia myślenie.
13. Koncentrować swój krytycyzm na zadaniu, nie na uczniu. (Powiedz raczej: „Ten fragment powinien zawierać więcej konkretów”, a nie: „Twój sposób pisania jest słaby”).
14. Zwrócić uwagę na wzmożoną męczliwość dziecka i problemy z koncentracją uwagi.
15. Uczeń powinien siedzieć blisko nauczyciela. To ośmiela i zachęca do zwrócenia się o pomoc.
16. Gdy uczniowie wykonują zadanie samodzielnie, należy często podpatrywać ich pracę. Uczniowie dyslektyczni często się gubią i nie wykonują zadania do końca. W takich przypadkach nie należy wyznaczać następnego zadania, zanim nie skończy rozpoczętego.
17. Wyrabiać od najmłodszych lat nawyk pracy ze słownikiem ortograficznym.
18. Nie dopuścić do sytuacji, aby uczeń nie pracował na lekcji.

19. Bronić przed ośmieszaniem ze strony rówieśników.
20. Problemy z pamięcią utrudniają naukę tabliczki mnożenia, dni tygodnia, nazw miesięcy, naukę wierszy, należy wydłużyć limit czasu na opanowanie zadanego materiału lub zadawać go małymi partiami.
21. W pracy z uczniem dyslektycznym należy bazować na polisensorycznych (angażujących wszystkie receptory) metodach nauczania.
22. Ważne jest przekazywanie uczniom spostrzeżeń na temat ich pracy. Zauważanie, że zrobili postępy, dostrzeganie częściowych sukcesów. („Sześć zadań na dziesięć jest dobrze rozwiązanych. Teraz potrzeba tylko, abyś popracował nad czterema”).
22. Wydłużyć czas na czytanie lektur – podsunąć pomysł korzystania z „biblioteki książki mówionej”.
23. Umożliwić korzystanie z dyktafonu na lekcji lub zrobienie notatki nielinearnej.
24. W klasach starszych zezwolić na pisanie prac kontrolnych na komputerze.
25. Raz w tygodniu przejrzeć zeszyty ucznia.
26. Nie dyskwalifikować prac napisanych nieczytelnie, uczeń powinien je przeczytać nauczycielowi.
27. Ważne jest stosowanie kolorowych pisaków i kredek, samodzielne tworzenie tabel, schematów, grafik, rysunków.
28. Egzekwować i nagradzać systematyczną pracę w domu.